

Också en del av Kristi kropp

Svenska kyrkan, romer och resande

Svenska kyrkan

Innehåll

FOTO: MAGNUS ARONSON/KON

BILD: WWW.KFRG.NET

FOTO: FRED TAIKON

FOTO: GUSTAF HELLSING/KON

Inledning	2	UPPRÄTTELSE	8	Brobyggare mellan romer och kyrka	14	ROMSK ANDLIGHET	18
Bakgrund	4	Början till upprättelse	9	Budkavlen – högtidsdag för resandefolket	16	Nytt liv i gudstjänsten	19
Regeringsformen	4	Kyrkohandboken översätts till romani chib	11	Försoningsgudstjänst på Myren 8 juni 2016	17	Vad säger kyrkan om en del romska traditioner?	20
Resande behöver komma ut ur garderoben	6	Språk, identitet och kunskap för en ljusare framtid	12			Romer – minoritet med stark andlighet	22
						Erland fick träffa påven	23

Intervju på sidan 23 av Veli Brijani.
Övriga intervjuer av Roland Asplund.
Text på sidan 36 av Leena Björstedt.
Text på sidan 51 av Jakob Sundmark.

REDAKTIONSGRUPP
Jenny Tapper, redaktör
Tiina Kiveliö
Sigurdur Hafthorsson
Gustaf Hellsing

Svenska kyrkan
POSTADRESS: 751 70 Uppsala
BESÖKSADRESS: Sysslomansgatan 4
TELEFON: 018-16 95 00
WEBB: www.svenskakyrkan.se

FOTO: GUSTAF HELLSING/IKON

FOTO: MAJA KRISTIN NYLANDER

FOTO: ANDERS RYMAN

ATT MÖTAS	26	UNGA ROMER	38	ROMER I EUROPA	42	AVSLUTNING	52
Självavård & diakoni	27	Ett öga för unga romer	39	Förintelsen av romer erkänns	43	Känslor och visioner fastnar i strukturerna	53
Vi behöver samlas i nätverk	28	Lär unga romer vara stolta	40	Helenas kärlek bryter ned människors ilska	44	Lästips	56
Finns kyrkan där för oss?	30			Samarbete är nödvändigt	46		
Någon vakar alltid vid den sjukes bädd	32			Ett upprop för rättvisa och värdighet för romer	47		
Finsk vägledning för kyrkan	36			Församlingar engagerar sig för romer	51		

PRODUKTION OCH TRYCK: Ineko
ARTIKELNUMMER: SKI6509
ISBN: 978-91-86781-32-3
Uppsala 2017

Den här skriften kan beställas
eller laddas ned digitalt från
<https://www.svenskakyrkan.se/publikationer>

OMSLAGSBILD: Anna Markowska dansar i
Uppsala domkyrka under gudstjänsten på
romernas internationella dag den 8 april 2014.
FOTO: Magnus Aronson/Ikon

Inledning

Den 1 mars 2015 fick jag predika i en radiogudstjänst som jag minns med särskild värme. Det var en gudstjänst med temat *Gud, ditt folk är vandringsfolket* som firades i Högsbo församling, Göteborgs stift, med medverkan av Kulturgruppen för resandefolket. Predikan översattes till resanderomani och tillsammans skickade vi ut en budkavle med bönen: "Låt denna budkavle skänka hopp, engagemang och stolthet för dem vi är. Och hjälp oss att aldrig någonsin ge upp kampen för alla människors lika värde." Budkavlen har vandrat vidare. Dess budskap förblir angeläget. Än har vi inte nått målet!

Sedan år 2000 har romerna status som nationell minoritet. Minoritetsstatusen har ett högt symbolvärde och gör det svårare att osynliggöra de strukturella problem som finns – i samhället som i vår kyrka.

För några år sedan uppmärksammade vi att det saknas aktivt församlingsarbete med romer och resande i Svenska kyrkan. Vår gemensamma historia med romerna är sårbar. Det kan i sig vara ett hinder för goda initiativ. Obearbetade oförhållanden tynger och verkar handlingsförlamande.

De församlingar eller enskilda diakoner och präster som har en levande kontakt med romer och resande vet att de har ett rikt andligt liv. Att se människan och hennes inneboende möjlighet ska vara ett självklart uttryck för livet i vår kyrka.

Det krävs förståelse för olika romers och resandes behov att respekteras som grupp och att få bevara viktiga traditioner. Trots allt har grupptillhörigheten varit den fasta punkten i en tillvaro där diskriminering är en del av vardagen. Det är också viktigt att komma ihåg att den som lever i ett befast utanförskap har svårt att lita på och vilja samarbeta med just dem som har stött bort och diskriminerat.

Eftersom kyrkan har varit en del av makten ser många romer med viss skepsis på Svenska kyrkan. Därför behövs förtroendebyggande insatser för att övervinna misstro. Målet måste vara att kunna mötas i ögonhöjd. Så länge det inte är så finns alltid risken att även ett litet missförstånd raserar mycket. I känsliga lägen finns inte mycket utrymme för misstag. Varje ord, varje handling blir så betydelseladdad att en långvarig process kan störas eller till och med förstöras. Vi behöver finna vägar bort från att tänka på varandra som vi-och-de-grupper, och ge varandra utrymme för att kunna göra misstag emellanåt utan att relationen bryter samman. Det är så det fungerar mellan likar.

Det projekt om Svenska kyrkan, romer och resande som drivits på Svenska kyrkans nationella nivå i syfte att sprida kunskap, väcka initiativ och öka förståelse lider mot sitt slut.

FOTO: MAGNUS ARONSON/IKON

Projektledaren lämnar över sin kunskap och sina framtids-tankar. Romer har fått komma till tals och berättar vad de önskar sig av livet i Svenska kyrkan, kunskaper finns tillgängliga och nya relationer kan knytas i församlingslivet: Det är nu som det verkliga arbetet kan börja!

I Svenska kyrkan har vi tagit itu med vår i stort antiziganistiska historia, har bätt om ursäkt och börjat översätta delar av kyrkohandboken till fyra romska språkvarieteter. Det är bra, men det räcker inte att stanna där. Det ofrånkomliga arbetet måste fortsätta: att upprätta människor och att hitta vägar till försoning.

Antje Jackelén

ÄRKEBISKOP I SVENSKA KYRKAN

Gud, som haver barnen kär

kalderash

*Devla tu kai kames le glaten,
le sama mandar kai sim chigno.
Katar godi pe lumia zjav
muri baxh si ande Devleske vast.
E baxh avel, e baxh Zjaltar,
numa ferdi tu ashes, amaro Dad.*

§ 2

Regeringsformen

1 kap. 2 § Statsskickets grunder

Samiska folkets och etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Lag (2010:1408)

Lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk

4 §

Det allmänna ska främja de nationella minoriteters möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt.

Språklagen (2009:600)

§8

Det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken.

Bakgrund

Innehållet i texten nedan är hämtat från SOU 2016:44.

Romer utgör sedan 2000 tillsammans med samer, judar, sverigefinnar och tornedalingar en av de av riksdagen erkända nationella minoriteterna i Sverige. Riksdagen har också erkänt romani chib jämte finska, jiddisch, meänkieli och samiska som nationella minoritetsspråk i Sverige.

De nationella minoriteterna och minoritetsspråken har funnits i landet under lång tid och minoriteternas språk och kultur är en del av det svenska kulturarvet. Under de cirka 500 år som romer har funnits i Sverige har olika romska grupper kommit från olika delar av Europa. I samband med erkännandet beskrevs de romska grupperna i Sverige utifrån vilken period en grupp började invandra till Sverige. Enligt den kategoriseringen finns det fem grupper.

Resande kom till Sverige på 1500-talet

Finska romer kom också till Sverige på 1500-talet men förpassades senare till de dåvarande östra delarna av det svenska riket som i dag är Finland, för att därefter under framför allt 1900-talet återvända till Sverige.

De romer som idag kallas för svenska romer började invandra i slutet av 1800-talet från Ryssland. Utomnordiska romer kom till Sverige från Polen och andra länder i Europa från 1960-talet och framåt. Nyanlända

romer kom främst från dåvarande Jugoslavien på 1990-talet.

Denna gruppindelning är enligt kommissionen mot antiziganism starkt förenklad och tar bl.a. inte hänsyn till andra grupper som kommit till Sverige efter 1990-talet. Gruppindelningen återspeglar inte heller hur många romer själva definierar sig. Romani chib har ett stort antal dialekter eller varieteter. Det talas i många länder över hela världen och där det talas är det ett minoritetsspråk. Romer brukar därför också

Folkvandring. Med Indien som utgångspunkt vandrade romerna mot Europa och därifrån vidare mot hela världen.

sägas vara en transnationell minoritet. Många av dem som talar romani chib använder även ett eller flera andra språk, vilket har betydelse för hur de olika varieteterna av romani chib har utvecklats. Det talas ett tjugotal varieteter i Sverige. Arli, bugudji, kovatji, chaladitki, gurbeti/djambazi, kaale, kalderash, lovvari, manusch, romungri, sinti, resanderomani och tjurari är några av dem.

De nationella minoriteterna har i Sverige en särskild ställning. Den markeras genom att det i regeringsformen föreskrivs att etniska, språkliga och religiösa minoriteters möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv ska främjas. Viktiga steg för att förverkliga de föreskrivna rättigheterna i minoritetskonventionerna

är den minoritetspolitiska strategi som regeringen presenterade 2009 i propositionen *Från erkännande till egenmakt* (prop. 2008/09:158) och de lagar som riksdagen antog samma år.

Ett avståndstagande från den tidigare förda politiken kommer också till uttryck i regeringens vitbok från 2014 *Den mörka och okända historien – Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Ds 2014:8). Syftet med vitboken var att belysa vilka historiska sammanhang som har påverkat hur stereotyper och fördomar om romer har vuxit fram och levt vidare från generation till generation samt hur dessa har legat till grund för den statliga politiken. Framtagandet av boken ansågs vara viktigt som ett erkännande åt offren och deras anhöriga, samt för

möjligheten att bedriva ett framgångsrikt arbete för romers mänskliga rättigheter.

2012 presenterade regeringen *En strategi för romsk inkludering* som har satt mål och föreslagit åtgärder inom sex områden:

- utbildning
- arbete
- bostad
- hälsa, social omsorg och trygghet
- kultur och språk
- civilsamhällets organisering.

Länktips www.regeringen.se
Kraftsamling mot antiziganism
(SOU 2016:44)

Resande behöver komma ut ur garderoben

FOTO: EWA ALMQVIST / KON

Simon Wallengren (bilden är beskuren)

Den 29 september firas resandefolkets högtidsdag.

– Många resande lever inom sin grupp och behöver ”komma ut ur garderoben”, säger Simon Wallengren som är ordförande i Kulturgruppen för resandefolket.

Föreningen har två större politiska frågor på sin agenda idag. Det ena är att stärka resandefolkets identitet och självförtroende.

– Det andra är att vi behöver synliggöra resandefolket inom den nationella minoritetsgruppen romer. Vi är en minoritet inom minoriteten, även om vi är störst till antal av de romska grupperna. Det är viktigast att få vår röst hörd och öka vårt inflytande, menar han.

Resande var som grupp mer utsatta än andra minoritetsgrupper i Sverige, menar Simon Wallengren. Flera stora registreringskampanjer (”tattarinventeringar”) genomfördes på 1920- och 1940-talen.

– Det var bara bland resande som vuxna tvångssteriliserades och barn tvångsomhändertogs. Men successivt blev förhållandena bättre med rätt till skolgång och fast boende.

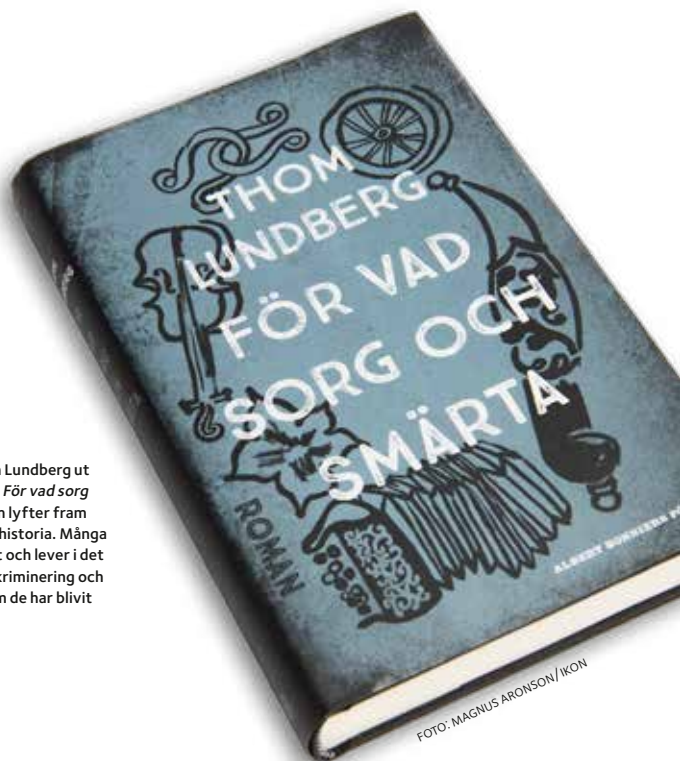
Simon Wallengren tycker att samarbetet med Svenska kyrkan är väldigt bra. Det finns på alla nivåer, bl.a. diskuteras med kyrkokansliet kommande översättningar till resanderomani av centrala moment i förslaget till ny kyrkohandbok. De deltar i olika samråd, bl.a. i ett stiftsråd i Göteborg för att utveckla internutbildning för diakoner om minoriteter som samer och resande. I Högsbo kyrka har de första resandegudstjänster på resande romani hållits, vid ett tillfälle med förre ärkebiskopen Anders Wejryd, och på nationell nivå har man hållit seminarier med och om romer och resande.

Relationen till Svenska kyrkan är dock komplex.

– Å ena sidan har kyrkan varit med i diskrimineringen av resande. Många präster hade mycket att säga till om när det gällde barn- och familjeutredningar. (Ett exempel är den s.k.

Tattarutredningen 1944.) Å andra sidan har kyrkan varit en stöttande myndighet och hjälpt fattiga resande i nöd. Det är viktigt att kännedomen om gruppen blir bättre, samtidigt som förtroendet för Svenska kyrkan kan stärkas. Det är en läkeprocess som får ta sin tid, säger Simon Wallengren.

Kulturgruppen för resandefolket är en intresseförening som samlar minoritetsgruppen kring politik, forskning och kultur. Den har sitt säte i Göteborg och är öppen för resande, vänner och intresserade.

2016 gav Thom Lundberg ut sin debutroman *För vad sorg och smärta*, som lyfter fram resandefolkets historia. Många resande har levt och lever i det dolda p.g.a. diskriminering och kränkningar som de har blivit utsatta för.

FOTO: MAGNUS ARONSON / KON

Fader vår

resanderomani

Daden voro.

Voro dad diron savo aschar an devlon.

Senala assjade diros nav; to ava diros temm;

Ninna diros kammisja, savo an devlon, sav te pre phuv;

Voro divus maro docka vorsnus an divus;

Assjar tji lack pre voro ushli,

savo vorsnus tji bliddra lack pre vavra so ushli asjar;

Te stulta tji vosnus an cheripen, hilpre vornos fann de miak

O temmen aschar diron te zor te schukart

An savaktipe Amen.

Översatt av
Fritz Rosendahl
Kulturgruppen för resandefolket i Göteborg.

Upprättelse

Det tar tid att rätta till oförrätter och att gå i närkamp med sina fördomar. Processen mot läkning och förståelse mellan romerna och det officiella Sverige, såväl den svenska staten som Svenska kyrkan, har bara börjat. Det K G Hammar skrev år 2000 är ord som är lika viktiga idag som då.

”Vi bygger våra liv idag både på våra föregångares goda framsteg och deras onda gärningar. Den som vågar lyfta på det förflutnas stenar kan tvingas uppleva att mörka skuggor faller in över vår egen tid och påverkar de relationer vi försöker bygga idag.”

Början till upprättelse

En relation är inte enkelriktad. Det ingår flera parter, och de har varsin syn på vad som har hänt. När det gäller att läka en sårig relation där den ena parten har förtryckt den andra, krävs mycket för att den förfördelade parten ska kunna känna förtroende. För Svenska kyrkan, som har gått hand i hand med en förtryckande majoritet så länge, handlar det om att be om förlåtelse och ändra sin attityd. Från romernas sida kan det mer handla om att ta emot utsträckta händer.

Enheten för flerspråkighet fick av kyrkostyrelsen i uppdrag att under två år, 2014–2016, fortsätta utveckla relationen och arbetet i Svenska kyrkan med romer och resande.

Uppdraget föregicks av två kartläggningar år 2013: *Inkludering och försoning – En rapport om romer och resande i Svenska kyrkan* och *Svenska kyrkans förhållande till romer och resande ca 1900–1950*. Inom ramen för kartlägningsarbetet bjöd ärkebiskopen in till ett gemensamt arbetsseminarium på kyrkokansliet i Uppsala i november

2012. I samtalet deltog företrädare för romer och resande, företrädare för några stift och församlingar och andra trossamfund samt dåvarande integrationsminister Erik Ullenhag.

Enheten för flerspråkighet på kyrkokansliet anställde en projektledare med syfte att fortsätta den dialog med olika parter som påbörjades 2012, samt att förtydliga och utveckla Svenska kyrkans roll och möjligheter för att inkludera romer och resande. I det ingick tillsättning av en arbetsgrupp med bland annat romsk sakkunskap för att

identifiera och översätta gudstjänstmaterial till romani chib.

Uppskattningsvis uppgår antalet romer och resande i Sverige till ca 50 000. Beroende på ursprung och historia tillhör man olika religiösa samfund. Många är aktiva i frikyrkorna, bl.a. i Pingstkyrkan, familjerna från Östeuropa tillhör oftast romersk-katolska- eller ortodoxa kyrkan och flertalet balkanromer är muslimer.

– Jag har nog aldrig träffat en rom som varit uttalad ateist. Det finns en djup religiositet i romska familjer ►

► som uttrycks på olika sätt i vardagen. Jag har inte heller varit i ett romskt hem där man saknat religiösa symboler på väggen eller där Bibeln inte har legat på köksbordet för att läsas. Svenska kyrkan skulle kunna utgöra en gemensam hemvist för många romer och resande, om de kände sig välkomna, menar Tiina Kiveliö, handläggare för romska frågor på kyrkokansliet, Enheten för flerspråkig kyrka.

Vad kartläggningen visade

Den kartläggning som Svenska kyrkan gav kyrkokansliet i uppdrag att genomföra hösten 2012 pekade på behovet av insatser för att på ett bättre sätt inklu-

dera romer och resande i Svenska kyrkans verksamhet. Den visade att det är svårt att bedriva romskt kyrkoliv i Svenska kyrkan. Det saknas material översatt till romani chib och det finns fortfarande en misstro mot Svenska kyrkan hos många romer och resande. Medarbetare i Svenska kyrkan uttrycker att deras kunskaper om romer och resande, romska seder och bruk är begränsade och det påverkar givetvis hur man bemöter romer.

Fördomar och negativt bemötande av romer och resande är vanligt förekommande i det svenska samhället. Många resande vågar inte ens i kyrkans verksamhet berätta att de tillhör en

resandesläkt. Svenska kyrkan borde, enligt en del intervjuade medarbetare, tydligare ta ställning mot antiziganism och fördomar. Svenska kyrkan skulle kunna bidra mer till att minska romers utsatthet i samhället. Romska företrädare efterfrågar ekumenisk och annan samverkan med Svenska kyrkan.

FOTO: MAGNUS ARONSSON/IKON

Lästips

- Inkludering och försoning – En rapport om romer och resande i Svenska kyrkan
- Svenska kyrkans förhållande till romer och resande 1900–1950

Ärkebiskop Anders Wejryd välsignar församlingen vid en gudstjänst i Uppsala domkyrka på romernas internationella dag 2014.

Tänk att inte få fira gudstjänst på ditt eget språk. Föreställ dig hur det vore att aldrig höra eller läsa de välkända bönerna, bibeltexterna eller mässpartierna tillsammans med övriga församlingsbor. Inte kunna använda sitt eget guds-tilltal i en gemenskap med andra. Det väcker något inom oss människor att få höra och säga det allra viktigaste på vårt eget språk.

Kyrkohandboken översätts till romani chib

År 2015 började delar av kyrkohandboken – ordningar för allmän gudstjänst, kyrkliga handlingar och centrala förböner – översättas till romani chib. Det är en översättning som är efterlängtat av romer.

– Det är viktigt att urvalet av texter har gjorts i arbetsgruppen tillsammans med romer. Det romska gudstjänstlivet är väl i praktiken ett svenskkyrkligt

gudstjänstliv idag, men en del av minoriteten kanske inte känner sig särskilt välkomnade i Svenska kyrkan, säger Tiina Kiveliö.

Många romer är troende, men vänder sig främst till katolska- och ortodoxa kyrkan eller frikyrkoförsamlingar. Översättningen av Svenska kyrkans gudstjänst underlättar för präster och diakoner att välkomna

romer på ett tydligare sätt. Syftet är att visa att Svenska kyrkan tar minoritetsgruppens rättigheter på allvar, betonar Tiina Kiveliö.

En översättning är efterlängtat bland romer. Det möjliggör för präst eller pastor, vanligen en icke-rom, som leder en kyrklig handling att välkomna och läsa en text på romani chib. Böner är väldigt viktiga och romska ungdomar ►

► kan lära sig att be på romani chib, säger Manuel Tan Marti, en av de romska granskarna i översättningsarbetet.

– Det kommer att uppskattas av romer och vara litet grand av en försoning. Svenska kyrkan har en historia som rymmer förtryck av romer. Romer fick inte vigas i Svenska kyrkan eller begravas på kyrklig mark. Vi behöver bli erkända som medlemmar av församlingen, menar han.

– Grundtanken är att man ska kunna mötas i Svenska kyrkan och fira gudstjänst på sitt eget språk. Det har vi sett i vårt fördjupade samarbete med romer att romani chib behöver finnas med i gudstjänsten – inte minst när det gäller kyrkliga handlingar, säger Boel Hössjer Sundman, präst och medansvarig för arbetet med den nya kyrkohandboken.

Tvåspråkiga agendor

Hon tror på blandade tvåspråkiga gudstjänsttagendor, där församlingen kan följa med i båda språken. Alla moment i handboken ska finnas på romani chib och det gagnar gudstjänstfirandet på romani chib långsiktigt.

– Det är viktigt att det finns bra böner och andra texter för att vi ska kunna fira gudstjänst tillsammans. Romer och resande ska känna att de är

FOTO: JOSEFIN CASTERYD/KON

en del av kyrkan, inte en grupp vid sidan om.

Kyrkohandboken översätts till fyra varieteter av romani chib, som används av kristna romska grupper i Sverige: kalderash, kaale, lovari och resandero-mani. Det är en lång process. Översättaren skickar texter till granskning och varje varietet har minst två granskare.

Ett talspråk

Romani chib är i första hand ett talspråk och man kan inte ta för givet att den som talar språket kan läsa det. Översättningen är inte helt lätt då romani chib är väldigt gammalt och

Bibeln har översatts flera gånger, förklarar Manuel Tan Marti Romani, som granskar översättningen till kalderash.

– Det här är andliga texter och det är viktigt att det stämmer överens med Bibeln, med sammanhanget. Den största utmaningen är att översättningen ska vara så snarlik originaltexten som möjligt. Ibland saknas ord på romani chib, då får ordet böjas eller förklaras genom en hel mening. En översättning kommer att stärka språket då det ger större möjligheter att läsa romani chib, säger Manuel Tan Marti.

Språk, identitet och kunskap för en ljusare framtid

Södertörns högskolas romska brobyggare

Hösten 2012 fick Södertörns högskola och Christina Rodell Olgaç och Angelina Dimiter-Taikon, som ansvariga, i uppdrag av Skolverket att utveckla en tvåårig romsk brobyggartutbildning med inriktning mot skolan. Skolverkets slutrapportering våren 2016 menade att ”brobyggartutbildningen som anordnades på Södertörns

högskola utgör en viktig del av regeringens strategi för romsk inkludering. Att utbildningen bidragit till att förbättra romers tillträde till skolan och på så sätt förbättra romers livsvillkor på lång sikt.”

Av de 15 brobyggarna har idag (2016) nio av dem fått fasta anställningar i sina respektive kommuner, några som modersmåls lärare i romani chib, och övriga fått fortsatta anställ-

ningar. Detta är historiskt, eftersom arbetslösheten är stor bland romer. Även om man som rom genomgått en utbildning så ger det inte alltid arbete. Åtta av brobyggarna har också fortsatt studera på den nya uppdragsutbildningen för Skolverket, som är en förstärkning av modersmåls lärare i romani chib och som nu under fem terminer 2015–2017 pågår på högskolan.

Fader vår

kalderash

*Amaro dad, kai san ando čeri.
Mukh te avel čo anav svintsome.
Mukh avel či amperatsia.
Mukh te kerdjol či voja pe phuv sar vi ando čeri.
De amen adjes o manro kai trubul amen.
Thaj jertisar amare doša
sar kai jertisardam kudo len kai kerde doš karing amende.
Thaj na to amen po zumajimos
numa ferisar amen katar o nasulimos.
Čiri si e amperatsia.
Tute si e phutaria tai e gloria
Po trajo le trajosa.
Amen.*

Domino Kai är en finskromsk aktivist som har arbetat med romafrågor vid flera myndigheter.

Brobyggare mellan romer och kyrka

Den 8 april 2014 firades romernas internationella dag i Uppsala domkyrka i en ekumenisk högtidsgudstjänst. Det är en dröm som har gått i uppfyllelse för Domino Kai.

– Jag är så glad för att jag vågade formulera denna önskan och att ärkebiskopen välsignade det. Det är stort, tycker han.

Domino Kai bygger broar mellan romer och övriga samhället i Sverige sedan 21 år. Han är utbildad i Finland som mediator. En mediator ska vara en länk mellan minoriteter och majoritet och skapa förtroende bl.a. genom seminarier och projekt. Hans engagemang för minoriteter handlar i grunden om rättvisa, säger han.

Domino Kai är uppvuxen inom Pingstkyrkan och om halsen bär han ett stort kors.

– Det viktiga för mig är inte vilken församling jag tillhör. Men jag vill tillhöra Gud och Jesus i varje stund.

I domkyrkan ska han tala om varför romerna firar nationaldag. Alla har ett behov av att sluta sig samman inför större symboler, betonar Domino Kai.

– Romer har ett behov av att säga

”det här är vi” precis som andra nationer i världen. Vi romer har inget eget land, men en egen flagga och hymn. Det är därför vi kallar den romernas internationella dag och den firas i hela världen.

2013 kom Svenska kyrkans forskningsenhet ut med en rapport om kyrkans förhållande till romer och resande 1900–1950. Den visar att kyrkan haft makt att påverka vardagslivet för romer och resande, bl.a. genom att präster samlat information i den lokala folkbokföringen om romers bosättning, kunskapsnivå och sociala liv. Rapporten är kyrkans bidrag till regeringens vitbok om övergrepp mot romer.

– Kyrkans rapport är ett jättebra framsteg! Allt som ökar förståelsen är viktigt. Det är viktigt att påvisa för Olle och Stina i kyrkbänken hur maktstrukturen har sett ut. Samtidigt väcks frågan varför man inte fortsatte med perioden efter 1950 och slutförde arbetet?

Relationen till Svenska kyrkan har tidigare inte varit bra. Förändringen kom år 2000 när ärkebiskop K G Hammar i en försoningsgudstjänst bad romerna i Sverige om ursäkt för den behandling som Svenska kyrkan utsatt dem för under århundraden, menar Domino Kai.

– Ärkebiskop Anders Wejryd har flera gånger varit närvarande i romska sammanhang. Men det jag undrar är varför man ser så få romer i Svenska kyrkans bänkar? Vi kanske ska fundera på vad man kan göra för att kyrkan ska bli mer tillgänglig för romer. Det är vanligare att finna romer i frikyrkor, som Pingstkyrkan.

Domino Kai ser gärna att relationen till Svenska kyrkan utvecklas mer med gemensamma gudstjänster, där vissa texter kan vara på minoritetsspråk. Andra exempel är kulturkvällar, föreläsningsserier, seminarier och projekt.

– Jag ser bara möjligheter!

Högtidsdagar

8 april

Internationella romadagen

1 augusti

Minnesdag för förintelsen av romer
under andra världskriget

29 september

Resandefolkets i Sverige högtidsdag

Budkavlen – högtidsdag för resandefolket

Den 29 september är resandefolkets högtidsdag. 2015 var Mariefreds församling en av mottagarna av den budkavle som initierats av Kulturgruppen för resandefolket.

– Med budkavleprojektet vill vi verka för att synliggöra resandefolket i Svenska kyrkan, sade Torbjörn Burvall, kyrkoherde i Mariefreds församling.

Tanken med projektet är att budkavlen ska vandra runt och öppna dörrar i Svenska kyrkans olika församlingar. Våren 2015 tog församlingen emot budkavlen av Högsbo församling i Göteborg. Högsbo har sedan flera år god samverkan med Kulturgruppen för resandefolket i staden.

För församlingen i Mariefred väcktes intresset när en resande fann att en avlägsen släkting var begravd i staden. Det hade hon sett i dödsboken, berättade Torbjörn Burvall.

– När jag senare fick kontakt med prästen i Högsbo, Hans-Owe Arvidsson, bestämde vi oss för att haka på projektet under ett år. Det är angeläget att minoriteter och människor i vårt land som vill närma sig kyrkan ges möjlighet att känna sig hemma i Svenska kyrkan.

Församlingen tog kontakt med Willy

Andréasson i Mariefred. Han tillhör resandefolket och tillsammans med honom planerade man året med budkavlen. Willy Andréasson är en känd skådespelare som har klivit fram som resande och ägnar tid åt att forska och föreläsa om resande.

Kyrkoherden var drivande i arbetet, och förankrade det väl hos medarbetarlag och kyrkoråd. Under våren hölls en högmässa med budkavlen som tema och lokaltidningen gav projektet stort utrymme.

Seminarium i skolan

En temamässa firades tillsammans med Kulturgruppen för resandefolket, med efterföljande seminarium. Församlingen erbjöd också skolor ett seminarium om resandefolkets historia.

Under historien har resande inte alltid varit önskvärda i kyrkan. Svenska kyrkan har medverkat i ett förtryck av gruppen och har del i samhällets skuld till de resande, konstaterade Torbjörn Burvall.

GUD, DITT FOLK ÄR VANDRINGSFOLKET.
MÅ DENNA BUDKAVLE VANDRA PÅ
DINA STIGAR, RUNT OM I SVERIGES LAND.
SÅ ATT VI KAN MÖTAS PÅ LIVETS VÄG
OCH BYGGA BROAR MELLAN
FÖRSAMLING OCH RESANDE.
LÅT BUDKAVLEN SKÄNKA HOPP, ENGAGEMANG
OCH STOLTTHET FÖR DOM VI ÄR.
OCH HJÄLP OSS ATT ALDRIG NÅGONSIN
GE UPP KAMPEN FÖR ALLA MÄNNISKORS
LIKA VÄRDE.

DEVEL, DIRO MANISCH HONKAR TRADDRAR MANISCHET.
LOITRA KAVA BUDKAVLE JAA PRE DIROS DROM
PRE SVEDDOTHEMM.
SAV TE VORSNOS NASHT TRUSSAS PRE JIBBENS DROM
TA KERRA FALLMANAR MASKER KANGARIA
TA ROMANO MANISCHET.
LOITRA BUDKAVELN DOKKA BHAI.
SOR TA BUNOPHA GIA DOVA VORSNOS HONKAR.
TA HILPRA VORSNOS TE NARSTILL PHATRA
MENGA GIA SASS MANISCH SAVRIGE MOLLEPHA

FOTO: HARALD COHEN

Broar mellan resande och kyrka

– Resandefolket har levt i skymundan, kallades tattare och annat och för illa. Kyrkan ska stå upp för människors lika värde. Bibelordet är så tydligt med det. Det är en uppmaning till oss att bygga broar mellan resande och kyrka.

– Folk känner till gruppen, men har ofta litet kunskap om deras kultur och historia. De resande har smält in i majoritetssamhället på bekostnad av sitt kulturarv, ett arv som många har skämts för. Willy Andréasson har klivit fram och vi hoppas att projektet ska bidra till att fler ska våga sträcka sig upp och känna stolthet över att tillhöra resandefolket, sade Torbjörn Burvall.

Rapporter och utredningar

Under 2012 kartlade Svenska kyrkan det arbete som fanns i församlingar och stift med romer och resande. Sammanfattningsvis konstaterades det att även om

det finns församlingar som aktivt arbetat med romer, så är det arbetet nästan obefintligt i helheten. Däremot är det flera församlingar som kommer i kontakt

med romer och resande, men de har ofta svårt att relatera till vad de upplever som en annorlunda kultur.

Försoningsgudstjänst på Myren 8 juni 2016

I februari 2016 kom en budkavle till Finnerödja med uppmaningen att lyfta fram minoritetsgruppen resandefolket. Rose-Marie Wallengren, som är medlem i Kulturgruppen för resandefolket och den som initierat budkavlen, var på plats i Finnerödja på den friluftsgudstjänst som Svenska kyrkan i Finnerödja höll sommaren 2016.

Rose-Marie berättade för reporter Owe Ericson från Mariestads-Tidningen:

– Det var egentligen vår präst, Hans-Ove Arvidsson, i min hemförsamling, som hade en idé. Han ville göra något tillsammans med resandefolket. Det slutade med denna budkavle som vi skickade från Göteborgs stift till Mariefred. Budkavlen ska sedan vidare till Karlstad.

Manifestationen började på Finnerödja hembygdsgård. Ett stort antal

representanter från resandefolket och Svenska kyrkan passade på att ta del av en utställning som hembygdsföreningen hade gjort i ordning. I friluftsgudstjänsten på Myren medverkade domprost Harald Cohén, biskop Esbjörn Hagberg samt biskopsadjunkt Åsa Lindberg från Karlstad stift samt biskop Johan Dahlman och kyrkoherde i Bodarne pastorat Janne Wallgren från Strängnäs stift. Den senare tyckte, i sin predikan, att det var positivt att kyrkan

lyfte fram de resande, exempelvis i en försoningsgudstjänst.

I samband med att budkavlen överlämnades till Caisa Leoson, resande från Karlstad, läste Ronny Andreasson, Åtorp, upp budkavlens uppmaning på romani chib. Programmet fortsatte i Finnerödja församlingshem där Roger Thor Johansson berättade om hur det var att växa upp utan att ha en aning om att han tillhörde resandefolket, och hur han så småningom fick veta.

FOTO: TORGNY LINDÉN

Altaret på en torpruin i skogen.

Ronny Andreasson läser upp budkavlens innehåll när den överlämnas till Karlstad stift från Strängnäs stift.

FOTO: TORGNY LINDÉN

Lästips

Inkludering och försoning: en rapport om romer och resande i Svenska kyrkan

Svenska kyrkans förhållande till romer och resande 1900–1950.

Regeringens vitbok Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet.

minoritet.se

varromskahistoria.se

romernashistoria.se/

sprakochfolkminnen.se/sprak/minoritetssprak

sv.wikipedia.org/wiki/Romer

Romsk andlighet

För de flesta romer och resande är Gud ständigt närvarande. Uttrycken för andlighet är många och integrerade i vardagen. En bön vid dagens olika hållplatser, en bibel på köksbordet, lovsång i gudstjänster.

Svenska kyrkans olika fromhetsinriktningar ska inte uttryckas likadant. Vi blir snarare rikare av den mångfald som finns. Romsk andlighet har möjligheten att berika Svenska kyrkans gudstjänstliv och andlighet när den får möjlighet att finnas i församlingslivet.

Nytt liv i gudstjänsten

– Vi är väl som andra svenskar är mest, men vi har nog bidragit till att göra gudstjänsten mer levande, säger pastor Jonny Ivanovitch, som tillhör den utomnordiska gruppen romer i Sverige med rötter i Ryssland.

Jonny Ivanovitch är pastor i den romska församlingen i Akalla by, en del av Filadelfiakyrkan i Stockholm. Han hjälper till med predikan och leder musiken under gudstjänsterna i Akalla. Han spelar gitarr och skriver en del texter själv. Musiken är en viktig del i gudstjänsten. De flesta romer som kan kommer regelbundet till söndagens gudstjänst. Församlingen har ett 30-tal medlemmar.

– Jag har nog aldrig träffat en rom som inte tror. Men det är viktigt att gå till en församling och hålla tron levande, och också styrka varandra. Den starkare kan lyfta upp den som är svag. Och vi besöker dem som vi inte har sett på länge.

Bönen är central i många romers vardagsliv

– Den är jätteviktig, understryker Jonny Ivanovitch. Jag ber så fort jag vaknar, när jag sätter mig i bilen. Jag ber för släktingar och vänner. Varje fredag har vi bönegrupp. Det är bön, men vi sjunger också och dricker kaffe. Det är trevligt.

Som förälder och kristen vill han sina barn det bästa. Att prata och leda de unga att läsa och följa Bibeln så långt det går. Men det går inte med tvång, och tron är personlig och individuell. Musiken är viktig för att locka de yngre generationerna till kyrkan, menar han.

– Musik kan vara något som berör allas våra hjärtan. Men ska jag vara ärlig

kan det vara svårt ibland att fånga de unga. Jag har själv en son som är 17 år.

Även mor- och farföräldrar är betydelsefulla i den andliga undervisningen. Han har själv fem barnbarn.

Renlighetslagar tonas ned

De romska renlighetslagarna har tonats ned av senare generationer i den utomnordiska gruppen. Om till exempel ett bestick hamnade på golvet blev det orent och skulle kastas. Herr- och damkläder skiljdes åt när de tvättades.

– Vår generation bryr sig inte lika mycket om detta. Det var mer viktigt för våra föräldrar.

De traditionella färgglada och långa klänningarna är inte heller så vanliga idag, förutom till fest och högtid. Traditioner och renlighetslagar varierar dock stort mellan olika romska grupper i Sverige.

Nytt blod i församlingslivet

I pingstkyrkan Filadelfia har romer känt sig välkomnade. Även om många äldre var litet avvaktande och rädda i början så såg de snart att romerna var som andra. Romerna bad högt, hade egen musik, kom med nytt blod och bidrog till att göra gudstjänsten mer levande.

– Det har varit mycket positivt. Om det handlar om Svenska kyrkan är det lika viktigt att vi känner oss välkomnade. Att ingen tittar snett på oss, utan det ska vara som att gå på en bra restaurant. Maten ska vara god och personalen trevlig, avslutar Jonny Ivanovitch.

FOTO: FRED TALON

Jonny Ivanovitch

Vad säger kyrkan om en del romska traditioner?

Charlotte Frycklund är präst och är bland annat ansvarig för Svenska kyrkans kontakter med allmänheten i sociala medier. Det finns frågor som inte har entydiga svar utan mer hör ihop med hur en enskild församling eller präst ställer sig till traditioner som känns ovana. Ibland kan man vara negativt inställd på grund av en trosmässig övertygelse, andra gånger kan det mer bero på vanor.

"Bland många romer är det tradition med öppen kista vid begravning. För de sörjande är det viktigt att få ta farväl av den avlidna och en stängd kista skapar en distans till döden som är främmande för många. Men det förekommer att prästen säger emot och inte tillåter öppen kista – varför är det så?"

Det är ju en oerhört viktig sak, detta, att man får säga farväl vid begravningar på det sätt som känns rätt och riktigt utifrån sin tradition. Det gör mig ont att det finns människor i Svenska kyrkan som inte sett detta på rätt sätt. Jag tror att präster som inte tillåter öppen kista gör det i en okunskap som kan åtgärdas om vi ser till att prästutbildningen blir bättre på att lära ut romaperspektivet.

"När resande och romer gifter sig är det vanligt att brudens far leder fram bruden till altaret, det är den tradition man haft länge. I Svenska kyrkan möts man

ofta av skepsis mot traditionen, hur kommer det sig att man inte får göra på det traditionella sättet?"

Det som Svenska kyrkans präster ibland kan vara skeptiska emot är inte romatraditionen, utan att äktenskapet hollywoodifieras, att vi har sett något på amerikanska filmer och sedan vill in i den traditionen. Men dessutom vänder man sig emot uppfattningen att kvinnan skulle vara en ägodel, som lämnas från en man till en annan man. Även här tror jag att lösningen är utbildning, att prästerna lär sig att romatraditionen har sitt berättigande och sin egen historia. Jag tror att det är viktigt att vi får upp ögonen för att ett beteende (som att pappan leder fram dottern vid vigsel) kan betyda många olika saker. Det är också viktigt att vi lär oss lite om traditioners värde och traditionernas språk. Ett viktigt medskick till prästutbildningen: vi behöver lära oss många olika perspektiv och traditioner.

Begravningstraditioner

När Svenska kyrkan möter romer och resande är det ofta inom diakonin och vid begravningar. Till en romsk begravning kommer det normalt ofta mycket folk, ibland flera hundra från Sverige, och inte sällan från andra länder.

– Det är jättestort. Alla anhöriga är där för att visa sin respekt mot den döde och familjen, förklarade Richard Nyman, finsk rom och pastor i pingstförsamlingen i Strängnäs. I flera romska grupper bär de närmaste svarta kläder, upptill sex månader, som en påminnelse om vad Jesus gick igenom.

Det kan också innebära att sörjande gör upp gamla oförrätter med den döde eller med släktingar. I vissa grupper avstår man från TV och musik, och männen sin rakning. Det är också vanligt med likvaka från det att döden infinner sig och tre till sju dagar fram till begravningen.

– För oss är det en väldigt andlig tid med predikan, möten och samtal om Gud. Det är tradition att öppna kistan före välsignelsen i kyrkan och säga

farväl. Efter begravningen möts vi återigen för att hedra personen, berättar Ingrid Blomerus, finskromsk aktivist.

Kammargravar och mausoleum

Ingemar Pettersson, f d driftchef på kyrkogårdsförvaltningen i Malmö har berättat om romska begravningsseder, som stora och många gånger iögonenfallande kammargravar och mausoleum på S:t Pauli mellersta kyrkogård. Kammargravar är gravar ovan jord, i trä eller sten, för att den döde inte ska komma i kontakt med jorden, eftersom jorden betraktas som oren bland en del romer.

– Svenska kyrkan begraver alla, oavsett religion och kultur. För att vi ska kunna tillhandahålla alla typer av begravningsplatser krävs det kunskap i förvaltningen. Allra viktigast är att hitta förtroende bland romer snabbt för att kunna lösa behov, dvs få kontakt med den person som har beslutanderätt om begravningsplats och ritualer, avslutar Ingemar Pettersson.

Romer – minoritet med stark andlighet

Religiositeten är i allmänhet stor bland de romska familjerna och fromheten tar sig uttryck i många olika traditioner och ritualer.

Det kunde de som deltog i seminariet ”Resande och romer i Svenska kyrkans församlingsliv” konstatera. Seminariet hölls i Linköping, och arrangerades av Svenska kyrkan på nationell nivå i samarbete med Linköpings stift. Syftet var att öka församlingarnas kunskaper och bli bättre på att välkomna den nationella minoriteten romer.

En panel med svenska och finska romer, resandefolket, polska romer och balkanromer samtalande om andlighet i vardagen.

– Jag tackar Gud varje dag. Det finns inte en dag som jag inte är nära honom, framhöll Antonio Grulo, med polska rötter från Malmö katolska församling.

– Många resande har känt stor mistro till kyrkan, därför har man istället bett hemma, i familjen, men också i naturen när man tidigare var tvungna att bo i tält, berättade Eleonor Frankemo, från föreningen Romanofolket resande i Östergötland.

Fromheten är påtaglig i romska hem. Det är mycket vanligt med tavlor med Jesus på korset, och många romska familjer har ofta stora biblar framme. Religiositeten är allmänt utbredd bland romer och det finns nästan inte en romsk familj där religion och andlighet inte har en stor plats, konstaterade panelen.

Romska ritualer och traditioner fick stort utrymme under seminariet. När

det gäller dop och bröllop är det önskvärt om kyrkan tar den första kontakten med den romska familjen.

– Många familjer känner ett motstånd mot att döpa sina barn i kyrkan, men eftersom flertalet tillhör Pingstkyrkan blir det vuxendop senare, berättade Ingrid Blomerus, finsk romsk aktivist.

Katolska kyrkan erbjuder såväl barndop som vuxendop. Dopet är grunden för medlemskap.

– Resande är ingen homogen grupp i Sverige, men är oftast protestanter. Själva dopceremonin kan hållas i kyrkan, men här finns inga regler. Bland resande betonas festen i hemmet efter dopet, menade Eleonor Frankemo.

Roger Kwiatowski och Antonio Grulo

Erland fick träffa påven

Hösten 2016 höll påven audiens för 7 000 romer från hela världen. Veli Brijani från Radio Romano intervjuade Erland Kaldaras, som var med.

För femtio år sedan firade den dåvarande påven, Paulus VI, sin födelsedag med en grupp romer utanför Rom. För att fira minnet av den händelsen organiserade Vatikanen i helgen en pilgrimsfärd till Rom för romer från hela världen, och idag höll påven Franciskus audiens för de 7 000 deltagarna.

Efter att påven Franciskus hållit ett tal kom han ner och hälsade på alla i den svenska delegationen.

– Jag kunde bland annat överlämna en bok som jag har gjort, som är översatt till engelska, till påven och alla hans kardinaler. Alla kunde få ge en present till påven och hälsa på honom, men det gick väldigt snabbt, eftersom det var så många människor där. Vi pratar om sex-sjutusen romer från hela världen, säger Erland Kaldaras.

Erland Kaldaras var en av de som fick träffa påven som hösten 2016 höll audiens för 7 000 romer från hela världen.

– Det var en väldigt unik upplevelse, säger Erland Kaldaras som var en av de 13 romer som ingick i delegationen från Sverige.

– Vi fick höra från påven att vi ska satsa på våra barn, att vi ska se till att de får utbildning, och att de blir en del av samhället. Och att vi ska ge dem de möjligheter och den framgång som alla andra barn har. Men samtidigt så är det ju i många europeiska länder väldigt svårt för romska barn att gå i skolan, för många dörrar är stängda. Och detta sa tyvärr påven inget om. Däremot sa han att vår romska kultur är vår styrka och det som samlar oss, och det ska vi värna om.

Det var också flera romska grupper som framförde olika former av romsk kultur på mötet, som dans, sång och musik, berättar Erland Kaldaras. Och han tror att det här mötet kan ha möjlighet att påverka romers liv i världen.

– Signalen ut är att romerna är en stark del av den katolska religionen. Många lyssnar på vad påven säger, och vi hoppas ju verkligen att länderna och alla kyrkorna i världen börjar ta till sig det där och ser romerna som världsmedborgare. Som första klassens medborgare, och inte som andra klassens medborgare, som man tyvärr gör i många andra länder, säger Erland Kaldaras.

Veli Brijani
Radio Romano/SR

Vänster bild: Saintes-Maries-de-la-Mer är en pilgrimsort för romer. Deras skyddshelgon – Svarta Sara – sägs enligt legenden ha landstigit i Camargue tillsammans med Maria Magdalena, ett av stadens andra skyddshelgon. Mörkhyade Sara (Sara-la-Kali) tros antingen ha varit Magdalenas dotter eller möjligen hennes egyptiska tjänarinna.

Höger bild: Varje år i maj vallfärdar tusentals romer för att betyga skyddshelgonet Sara sin vördnad. Bilden är tagen 1956 då Fred Taikons föräldrar gjorde en första pilgrimsfärd till Svarta Saras ära.

Att mötas

Att möta människor på rätt sätt är något av det svåraste som finns. Ännu svårare kan det vara om en människa har en bakgrund eller kommer från en kulturtradition som man inte vet särskilt mycket om. Som med alla möten gäller det att närma sig varandra med respekt och nyfikenhet. Det går att förbereda sig till viss del genom att ta del av andras erfarenheter och insikter. Finns det exempel att lära sig av?

I Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland finns en större vana vid, och kunskap om, romska traditioner. Där har man också sammanställt en vägledning i romska seder avsedd för kyrkans anställda och förtroendevalda.

Själavård & diakoni

”Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre. Där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet.”

Orden är hämtade ur Per Albin Hanssons så kallade folkhemstal som hölls 1928.

Men någonting gick fel, fruktansvärt fel när det nya Sverige skulle byggas. Romer och resande som även tidigare tvingats leva utanför eller vid sidan av majoritetssamhället fick inte vara med i det nya folkhemmet. Social ingenjörskonst blandades med tankar om rashygien och innebar att förföljelserna ökade. Svenska kyrkan som allt för ofta genom historien varit *Svenska kyrkan* istället för Svenska kyrkan spelade en aktiv roll i förföljelserna. Visst fanns det undantag men i regel bidrog vi till det utanförskap som romer och resande fortfarande lider av.

Svenska kyrkan har numera officiellt bett om ursäkt för sitt agerande men det är bara början på en lång och svår försoningsprocess. Det tar tid att bygga upp tilliten igen. Vi behöver inse att de människor som i generationer blivit utsatta för förföljelser och förtryck inte med självklarhet ser oss i kyrkan som ”de goda.” För visst är det den självbild vi har, att vi tillhör ”de goda”, de som välkomnar alla människor utan undantag till vår kyrka.

Så hur kan vi då mötas? De flesta av oss i Svenska kyrkan har ingen eller endast liten kunskap om romer och resande. Vi vet inte så mycket om deras historia och kultur, och kunskap är en viktig källa till förståelse. Många resande och romer har historiskt sett tillhört frikyrkorna eftersom de inte varit välkomna i Svenska kyrkan. Eftersom många romer och resande är troende skulle Svenska kyrkan med sina förhållandevis stora resurser kunna bli en naturlig mötesplats, och jag tror att ett diakonalt och själavårdande perspektiv är viktigt. De som tvingats leva i utanförskap har oftare en svårare livssituation både socialt och ekonomiskt. Tänk dig att du alltid är rädd, att du känner att du inte får vara med, att du blir retad i skolan, att du inte får jobbet eller blir av med det eller tvingas flytta när de kommer på vem du är. Det finns många sår som

behöver bearbetas och själavård är något som efterfrågas, och trots historien kan det vara lättare att komma till diakonen och be om hjälp än att gå till det sociala. Vi behöver fråga: vem är du, vilka behov har du och din familj, vad kan vi göra tillsammans?

Katinka Randin
präst

FOTO: STADSMISSIONEN

Vi behöver samlas i nätverk

Ett tiotal personer som är aktiva i Svenska kyrkan eller i romska organisationer samlades i Uppsala i april 2015 för att samtala om diakoni med romer. Bakgrunden till samtalen var att den nationella nivån fått signaler från diakoner i olika stift att man behöver stöd i hur man bedriver diakonal verksamhet med romska familjer.

Frågor om romska EU-migranter och de akuta insatser som görs i landet för dem talar man mycket om, men de frågor som gäller den nationella minoriteten romer som är bofasta i Sverige lyfts sällan.

Under mötet lyftes särskilt behovet av att man förutom diakonal kunskap och erfarenheter också måste ha kunskap om och förståelse för romsk historia och romska traditioner för att ge stöd i till exempel familjefrågor. I en rapport om romer och resande i Svenska kyrkan från 2013 konstateras att det knappt

finns kunskaper om eller något arbete med svenskromska grupper i Svenska kyrkan idag. Även nu när Svenska kyrkan på nationell nivå har ett uppdrag att främja och utveckla kyrkans arbete med frågor som rör romer och resande har stiftens svårt att prioritera frågan.

De deltagande romerna bekräftade att familjerna gärna sökte hjälp via diakonin. Många är rädda för socialtjänsten och då är det lättare att möta diakoner. ”Man kan be tillsammans – det gör man inte på socialkontoret.”

Det finns ett tydligt behov av ett nationellt nätverk för samverkan kring diakoni bland romer och resande. Önskemålen kommer både från dem och från Svenska kyrkan. Om Svenska kyrkan ska finnas för, och vara relevant för romer och resande, måste det finnas möjligheter till erfarenhetsutbyte, för att inte tala om ett allmänt kunskapslyft i kulturfrågor.

FOTO: MAGNUS ARONSON/KON (BILDEN ÄR ETT MONTAGE)

JAG VAR NY PÅ JOBBET. En av de första personerna som besökte mig, var en man i en svår situation, som talade tyska. Det visade sig att han var en romsk asylsökande. Tack vare att vi hade ett gemensamt språk i tyskan så kunde vi hålla en tät, självvårdande kontakt. Fler och fler asylsökande romer (alltså från icke EU-länder) började söka upp diakonin för ”råd och stöd”.

Mannen som först sökt upp mig blev en länk till många av de övriga, då han kunde hjälpa till med tolkning. Han önskade att vi skulle kunna göra något mer för denna grupp av människor. Vi ordnade med en tre dagars sommarfest i en av stadens parker. Den var öppen för alla som ville hitta på något trevligt på hemmaplan. Men en stor andel av dem som kom, var familjer från den romska gruppen. Det blev starten på en intensiv vänskap, där jag fick bli något av en ”mammagestalt”, en trygghet och fast punkt, för både barnen och de vuxna, ca 70–75 personer. Jag kom och gick i deras hem och de till mig på jobbet. Var med till advokater, läkare osv. Delade ut kläder och matrekvisitioner, hjälpte till med överklaganden och planerade för återkomst till hemländerna om de fick avslag. Men framförallt så hade vi roligt ihop! Vi hade sommar-

fest, julfest och nationaldagsfest och fest på St Georges dag. Vi firade gudstjänst ihop, en härlig blandning av muslimskt och kristet troende. Vi bad och kämpade, kramades och lekte – det var verkligen kärlek och ömsesidighet!

Många frivilliga deltog i fester och kläudutdelning. Flera av dessa personer, som hade psykiska problem, fick hjälp med traumabearbetning på Flyktingmedicinskt Centrum och stöd-kontakter. Förstår knappt själv hur vi tog oss igenom språkbarriärerna!

Detta var bland det roligaste jag har varit med om som diakon! Gud var så nära och självklar!

Dilemma: I princip alla är nu utvisade efter flera års kamp. Ständigt mellan hopp och förtvivlan. Mycket sorg från båda håll när vi definitivt skulle skiljas, och de utvisas till absolut ingenting. Maktlöshet inför asylprocessen och tolkningen av migrationslagarna. Svårt att väcka intresse för, och integrera deras verksamhet i församlingslivet.

Anonym, Linköpings stift
Sverige mellan stolarna
Svenska kyrkan, kyrkokansliet 2016

Finns kyrkan där för oss?

Interview från seminarium om resande, Uppsala 2014

Samhälle och kyrka kan göra mer för att stärka resandefolkets identitet. Självavård är ett behov som kyrkan självklart kan uppfylla – och borde göra i betydligt högre utsträckning.

Det var synpunkter som kom fram på ett seminarium om resande som ägde rum i Uppsala år 2014.

Intresset för seminariet var stort och lockade anställda bland annat inom socialförvaltning, skola och församlingar. Seminariet arrangerades av Svenska kyrkan nationellt, Uppsala universitet och Upplandsmuseet.

– Tyvärr står det inget i historieböckerna om att resande har varit med och byggt Sverige. Resandefolket kom redan på 1500-talet. Vi glöms litet bort i de romska grupperna, menade Eleonor Frankemo, från Romanofolket resande i Östergötland.

1900-talet var till stor del en mörk period med svenska myndigheters övergrepp i form av tvångssteriliseringar ända fram till 1975 och tvångslobotomering av resande. Detta hade sin grund i rasistiska idéer. Flera stora registreringskampanjer, s.k. tattareinventeringar, genomfördes på 1920- och 1940-talen. Barn tvångsomhändertogs och placerades på barnhem och fosterhem och många förlorade sina rötter.

– Barnen skulle komma bort från tattarkulturen och bli svenskar. Alla kontakter med föräldrarna bröts. Många resande vittnar om steriliseringarna. I min bekantskapskrets så har var tredje resandefamilj minst en medlem som tvångssteriliserats.

– Vi är inte så organiserade som minoritet. Det beror på att många inte går ut med att de är resande. Ja, berättar inte ens för sina barn om sin identitet, menade Eleonor Frankemo som är

stolt över sitt kulturarv men befarade att mycket av kulturen och språket riskerar att förloras i och med att de äldre försvinner. Men barnen är hoppet och framtiden, att de får ta del av resandekulturen.

Resande har dock ofta haft en bättre socioekonomisk situation än andra romer, betonade Simon Wallengren från Kulturgruppen för resandefolket. De hade bättre möjligheter att gå i skolan och det var inte ovanligt att de ägde bostäder. Idag har majoritetssamhället större förståelse och verkar för att hjälpa minoriteten romer. Men den kulturella identiteten bland resande behöver stärkas, menade han.

Simon Wallengren forskar i hatbrott och i en studie tillsammans med Caroline Mellgren om resandefolkets utsatthet för hatbrott idag, konstateras att en stor del resande var utsatta för hatbrott. Många beskrev att de diskriminerades av myndigheter och förtroendet för rättsväsende och majoritetssamhälle var lågt.

– Vi borde satsa på att lindra antiziganismens skadeverkningar som redan har skett mot resande. Det är något Svenska kyrkan borde reflektera över, kanske stötta med självavård, föreslog Simon Wallengren.

I Johanneskyrkan i Göteborg huserar Stadsmissionen och dit hittar bl.a. många resande. Prästen Katinka Randin bygger relationer, inte minst genom alla möten i kyrkans fik.

Kyrkan har ett ansvar för resande, kan självavård vara en hjälp? undrade Katinka Randin.

– Absolut. Kristen kärlek och öppenhet. Ett gott samtal, med Kristus som förebild. Han som umgicks med dem som inga andra umgicks med. Men både resande och romer behöver inkluderas mer i kyrkan. Präster behöver utbildas, bli mer medvetna om minoriteter. Svenska kyrkan behöver också rekrytera människor med en annan bakgrund, menade Tyrone Eklund, själv resande och engagerad i Johanneskyrkan.

Kan finnas resande i kyrkan utan att vi vet det

I Svenska kyrkan kan det exempelvis finnas många präster med resandebakgrund, men som inte säger vilka de är, påpekade Anders Wejryd, ärkebiskop emeritus.

Resande är stolta och starka och det finns en historisk barlast i hur kyrkan har behandlat resande, fortsatte Tyrone Eklund.

– Det är viktigt med tålmod. Med tiden ska nog resande kunna lita på kyrkan, när vi känner vem man kan prata med. Vi ska inte vara rädda för mer dialog. Jag tror på att bygga kamratrelationer.

– I kyrkan använder vi ofta bilden Kristi kropp. Vi hör alla ihop. Om det plötsligt fattas en arm, här ... om vissa inte får vara med, är det inte en hel kropp. Svenska kyrkan idag tror jag har en önskan att vara Kristi kropp, där alla får vara med som de är, sa Katinka Randin.

Någon vakar alltid vid den sjukes bädd

Ett femtiotal finska romer trängdes i entrén på Akademiska sjukhuset i Uppsala. Ytterligare 200 romer var på väg i båt från Finland. På sjukhuset låg en äldre respekterad släkting döende. Säkerhetssamordnaren vid Akademiska, John Belling, tänkte att det var naturligt att samarbeta och inledde en dialog. Fanns det en stor lokal som kunde fungera som väntrum för besökarna? Hur många kunde samtidigt gå in på avdelningen utan att det blev för stökigt för personalen?

Alla skulle få besöka den sjuke, men inte alla på en gång. Sjukhusets regler skulle tillgodoses, men även romernas önskemål. Sjukhusvaktarna blev viktiga kontakter, med sin närvaro dygnet runt, och kunde hjälpa besökarna tillrätta.

För romer är det tradition, ja, nästan en plikt att man besöker sjuka släktingar, inte bara av omsorg om den sjuke utan också för att stötta och trösta familjen. Gamla och sjuka får ständigt besök.

– Men så långt det går tar romer hand om de sina i hemmet och då med hemtjänsten och de närmaste anhöriga till hjälp. Olika besökare kan komma på tidpunkter som passar dem, säger Fred Taikon.

Fred Taikon är chefredaktör för den romska kulturtidskriften *É Romani Glinda* och tillhör gruppen svenska romer. Romerna är en av Sveriges fem erkända nationella minoriteter. I landet bor det ca 50 000 romer med olika bakgrund och stora variationer i språk och

traditioner. Dagens svenska romer är ättlingar till åtta familjer som kom till Sverige i slutet av 1800-talet. De andra romska grupperna är resande, sverigefinska romer, utomnordiska romer och nyanlända romer.

Grupp, släkt och familj

En rom representerar aldrig enbart sig själv, utan hela familjens och släktens anseende. Att vara med sin familj är hälsa, trygghet och styrka, säger romerna. I Sverige lever fortfarande många nära tillsammans i storfamiljer som kan bestå av flera generationer. Släktingar bor gärna i samma stad. Lojalitet mot familjen, respekt och vördnad för de äldre är dygder som är djupt rotade i kulturen. Det är de äldre och erfarna man vänder sig till för att be om råd. De fattar de viktiga besluten. De yngre förväntas ta hand om de äldre.

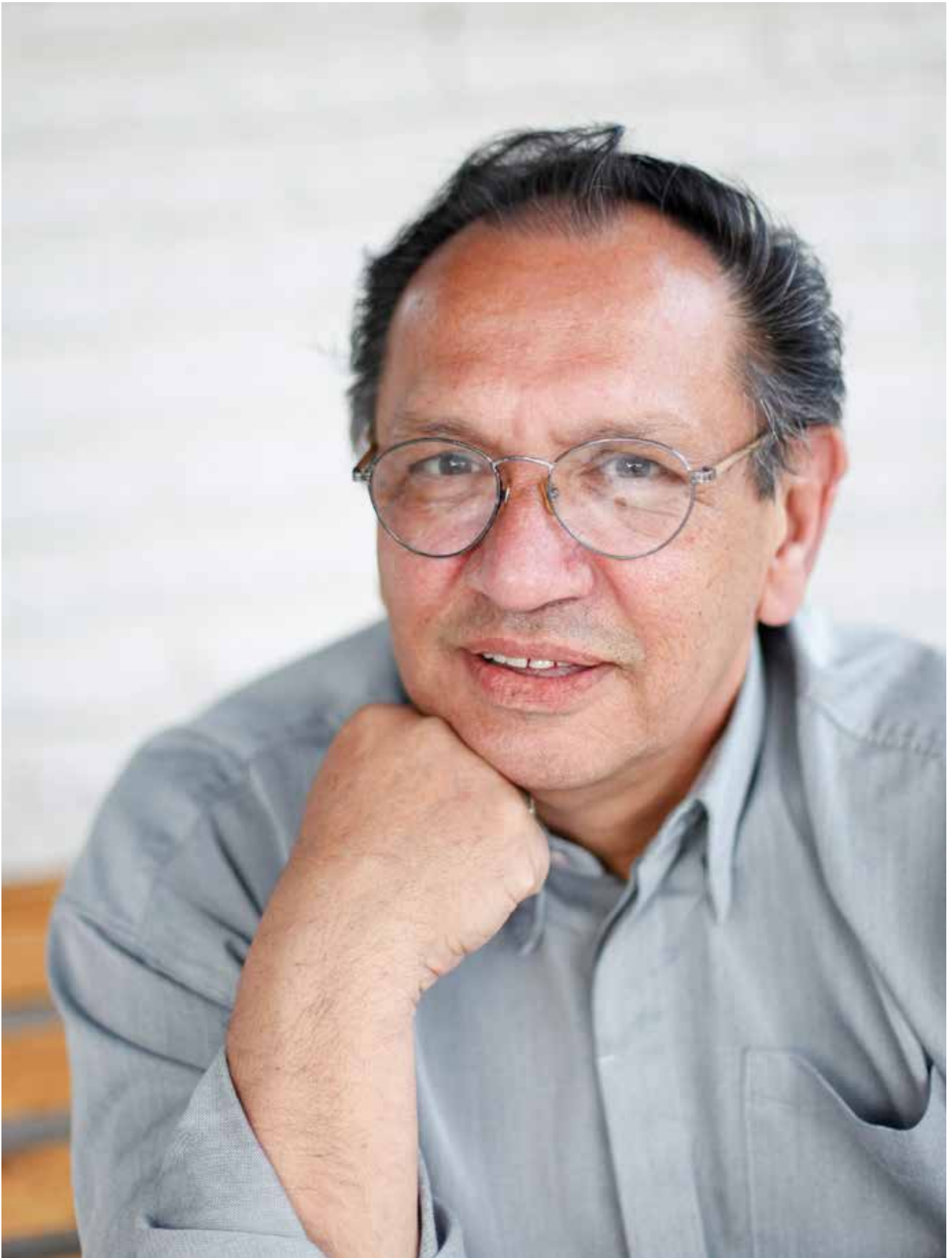
Romer har flera lojaliteter och identiteter. Hans eller hennes romska grupp, släkt och utbredda familj. Om

gruppen kan sägas vara identiteten, är familjen grunden.

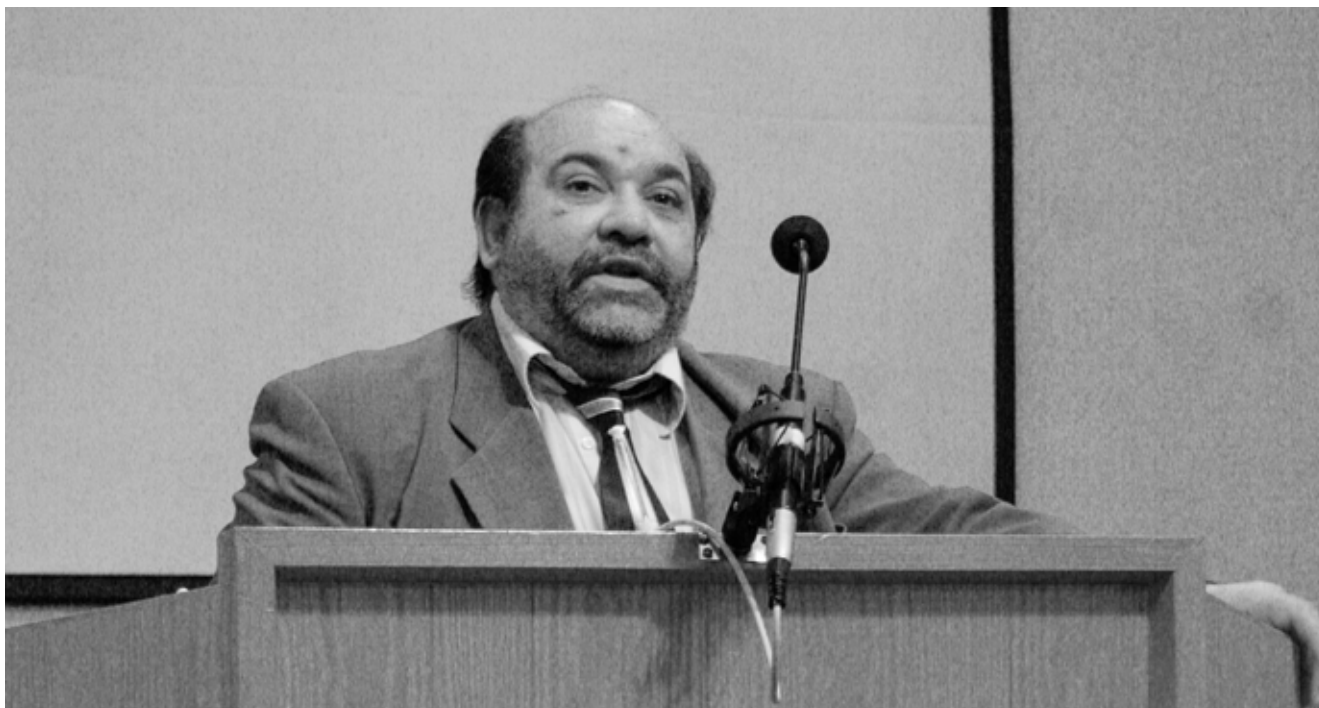
Romerna i Sverige är till större delen kristna: ortodoxa, katoliker och protestanter, varav flertalet är pingstvännar. En stor grupp muslimer kom som flyktingar från Balkan med början på 1990-talet. Religiositeten genomsyrar många hem. Det är vanligt med religiösa bilder på väggarna. På köksbordet kan en familjebibel ligga uppslagen.

– Det finns inte en rom som säger att de inte är troende, även om man inte pratar om vilken församling eller vilket trossamfund man tillhör. Romer har en väldig respekt för Gud, säger pastor Lars Demeter. När det är allvar kallar man på en präst eller pastor.

– Åtminstone en representant från familjer som tillhör släkten bör närvara och visa sin vördnad för familjen och den som är sjuk. Det skulle märkas tydligt om ingen från en närstående familj dyker upp – det gäller även sysslingar och bryllingar, säger Lars Demeter. ►

Fred Taikon

Lars Demeter

- Han arbetar för Internationella romska evangeliska missionen och betjänar svenska romer, främst pingstvännar, runt om i Sverige. Självvård är huvuduppgiften under sjukhusbesöken. Samla de drabbade och de närmaste, be och samtala.

– Det blir mycket bön, mycket bön ...
 – Romer använder mycket hjärta, och hjärtat får stryk i sorgen. Jag försöker uppmuntra och ge hopp, säga att Gud inte ger oss större prövningar än vi klarar av. Gud vet hur stor förmåga vi har.

Möten i vården

När det inte går att sköta sin sjuka farmor eller farfar hemma längre blir sjukhuset platsen för den sista tiden.

– En del kan vara högljudda, och det kan vara stressigt för personal och andra patienter när 10–20 anhöriga kommer tillsammans för att besöka sin döende släkting. De kanske kommer på andra tider. Barnen springer omkring i sjukhuset. Bilar står felparkerade. Personalens bemötande är viktigt; att de har förståelse för att situationen kan rymma mycket känslor. Men självklart har vi också skyldigheter som besökare, säger Lars Demeter.

Det är klokt om personalen vänder

sig till talespersonerna om något är fel. De kan i sin tur informera anhöriga och släktingar, som väntar på sjukhuset, på det egna språket om vad som behöver göras och vilka regler de har kommit överens om.

Talespersonen är ofta en äldre erfaren släkting som familjen har förtroende för och som kan företräda romerna på plats tillsammans med en familjemedlem.

Lars Demeter har olika erfarenheter av hur sjukhusen hanterar situationen. Ibland håller sig personalen strikt till besökstider och andra regler, kanske till och med hotar med att ringa polisen. Men vid det senaste sjukhusbesöket mötte han personal som förstod situationen och romernas önskemål.

Det finns normalt anhörigrum på sjukhusen, men oftast räcker de inte när besökarna blir många. Ett stort extra rum för anhöriga att samlas i är ett önskemål. Inte så sällan tvingas romerna stå utanför eller i entrén. Ibland kan de få höra av någon som går förbi: "Oj, vad svart det var här då."

– Vi är inte där för att störa sjukhusets arbete, utan för att stötta den sjuke som ska gå bort, och de närmaste anhöriga. Se oss som en resurs! säger Fred Taikon. Han ger några exempel:

Om patienten är kvinna kan några kvinnliga släktingar hjälpa till: ge henne mat när maten kommer in, se till att hon ligger bekvämt, samtala eller bara närvara. De kan turas om med andra anhöriga för att någon ständigt ska vara på plats.

"Patienten behöver vila, besökstiden är slut", kan läkaren säga. Men om man sitter bredvid, bara närvarar, stör man inte. Det här är ju inget som är konstigt på sjukhus i Sydeuropa, menar Fred Taikon. Ofta får han höra från andra patienter i väntrummet att de är avundsjuka på sina medpatienter som får så många besök.

För romerna är de många renlighetsreglerna i ord, tanke och handling oerhört viktiga. En central tanke är att det som har med kvinnans kropp att göra är det olämpligt att tala om. Kropp, hud bör inte exponeras inför anhöriga. Så långt det är möjligt bör personalen vara av samma kön som patienten när det gäller undersökningar och liknande.

Läkaren kan till exempel inte fråga hur det går med toalettbesöken i samtal med patienten och anhöriga. Intima frågor i parrelationer diskuteras inte inför olika generationer. Det vore en skymf. Andra regler handlar om

hygien. Om något hamnar på golvet lägger man det inte på bordet eller i sängen.

Romer bär på en tung rygsäck av diskriminering och utanförskap i Sverige. Misstron mot myndigheter lever kvar. Hur kan man inom sjukvården visa respekt för andra traditioner och undvika att människor känner sig obekväma, misstänkliggjorda, med risk för att också vårdinsatsen blir sämre?

Akademiska sjukhuset i Uppsala har tillsammans med de större sjukhusen i Stockholm skapat en handlingsplan med rutiner för att ta emot besök av stora grupper. För att öka förståelsen för andra kulturer har romer bjudits in för att hålla föredrag för Akademiska sjukhusets chefer. Både Lars Demeter och Fred Taikon är överens om att förståelsen för romsk kultur och religion behöver öka på sjukhusen, men det är inte tillräckligt många som håller föredrag och samtalar med personalen.

Avsked

Det finns också förväntningar på den som är på väg att gå bort.

– Vi tänker hela tiden på vem han eller hon är och hur dennes liv var? Den döende förväntas säga något vackert, lyckönska sin familj och den romska gruppen. Finns det konflikter ska man försonas. Viktigast är att få förlåtelse och förlåta andra. Det som har sagts måste respekteras av de efterlevande, säger Lars Demeter.

För många är döden så laddad att man inte gärna talar om den. Att tala om döden är att framkalla den. En del tänker att man drar nya slags olyckor över sig bara genom att nämna döden.

När väl den sjuke har avlidit är det brukligt att samlas hos den närmast sörjande familjen för att vaka fram till begravningen, en så kallad likvaka. Likvakan varar i tre dagar.

Dag som natt

Det är praktiskt om likvakan sker på sjukhuset, i ett kapell. Alla som vill ska kunna se den avlidne. Många samlas för att trösta och försöka få familjen att tänka på annat. Det berättas gamla minnen. De närmaste släktingarna tar

hand om gästerna, ser till att det finns mat och dryck, stolar att vila på.

En del gråter och sörjer högljutt, ropar den dödes namn, river sina kläder. Det blir starkare känslor om det gäller en ung människa, som gått bort i ett ögonblick och utan att något avsked hanns med.

Några sörjer med hjälp av alkohol, en sed som håller på att förändras med yngre generationer.

Lars Demeter, som är svensk rom, är mån om att förklara att likvakan och andra seder skiljer sig mycket åt mellan olika grupper, släkter och individer.

Enligt den svenskromska traditionen ska den döde helst begravas inom tre dagar. Det ställer krav på sjukhus och myndigheter att vara tillmötesgående.

Ett dödsbevis måste utfärdas i tid av läkare, och kyrkogårdsförvaltningen behöver medverka.

Alla som kan sluter upp till begravningen.

– Att besöka sina närmaste släktingar på sjukhuset och vårda de sista stunderna i livet är absolut det viktigaste man kan lära av romernas traditioner, säger Fred Taikon. Var inte rädda för umgänget. Jag skulle känna mig utanför om jag låg svårt sjuk på sjukhuset och ingen besökte mig. Det är viktigt att behålla gemenskapen, för vi romer är ett småfolk och är inte så många.

Tidigare publicerad i *Medan vi ännu lever*
Utgiven av Ersta diakoni 2015

Sörjande släkt på begravning i Stockholm på 1960-talet.

Finsk vägledning för kyrkan

I Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland finns en större vana vid, och kunskap om, romska traditioner. Där har man också sammanställt en vägledning om romska seder avsedda för kyrkans anställda och förtroendevalda. Frikyrkorörelserna är en del av den kyrkan. Väckelsens och karismatiska rörelser andliga liv är därför inte lika främmande som de kan upplevas inom Svenska kyrkan.

På romskt initiativ startades 1994 arbetsgruppen Romerna och kyrkan (Romaseele av khangari – rakkiboskot-haan) som senare utvecklats till Romska rådet under finska Kyrkostyrelsen.

Rådet stöder det romska arbetet i församlingarna och kyrkostyrelsens påverkansarbete i samhället. Rådet kan ge stöd till verksamheter och materialinköp. Tidigare arbetsgrupper och det nuvarande rådet har organiserat romskspråkiga gudstjänster och främjat översättningsarbetet för psalmer, bibeltexter och katekes. Kyrkans romska arbete är också väl synligt på kyrkomötet. Rådet har organiserat romska kyrkodagar. Rådet ska även följa internationella och ekumeniska samtal som handlar om romer, och ge initiativ och uppslag till kyrkostyrelsen. Internationellt samarbetar rådet särskilt med CCME och Eurodiaconia.

Vägledning om traditioner

Finlands evangelisk-lutherska kyrka har producerat en vägledning *Romanit ja kirkko* (romerna och kyrkan) för kyrkans anställda och förtroendevalda där

bland annat romers traditioner beskrivs. Följande text bygger på denna vägledning samt vissa delar av finska Undervisningsministeriets häfte *Romani ja terveyspalvelut* (romer och hälsovård).

Familiens sammanhållning, respekten för äldre, renhet och upprätthållande av traditioner är principer som ofta nämns i beskrivningen av romernas liv. Inom familjen, som omfattar mycket mer än bara kärnfamiljen, finns en stark samhörighet. Det innebär att man delar bekymmer, sorger och glädjeämnen med varandra. Man tar ansvar och hjälps åt, men en enskild person kan också dra skam och vanära över hela sin familj. Missgärningar och brott romer emellan bearbetas inom gruppen och ett straff bestäms. Detta straff är i allmänhet av moraliskt slag, närmast kan det beskrivas som en förlust av heder vilket bland romer är ett hårt straff.

De äldre äger en naturlig auktoritet som respekteras både inom och utanför familjen. De äldre har livserfarenhet och visdom, de behärskar traditionerna. Därför väger deras ord tungt och det är i första hand till de äldre man

ska vända sig när man behöver råd kring romernas traditioner.

De äldre har också företrädare vid till exempel måltiderna. Den respektfulla hållningen innefattar dessutom krav på värdigt uppträdande och en viss blygsel mellan generationerna. Man uppträder inte halvklädd inför en äldre person. Det är överhuvudtaget inte passande att klä sig slarvigt eller utmanande.

Den finskromska kvinnodräkten, som bärs av de flesta av kvinnorna, är lätt att känna igen. Dräkten stärker samhörighetskänslan, men den kan också fungera som en signal för en intolerant person. Därför utsätts kvinnorna emellanåt för hot och diskriminering. Unga flickor kan välja att avstå från den traditionella dräkten, men de förväntas ändå klä sig på ett värdigt sätt. Det är värt att notera att även männen iakttar ett visst regelmente när det gäller kläder, framför allt i äldre personers sällskap. Med sin klädsel visar man respekt.

Känsliga samtalsämnen undviks generationer emellan, men i umgänget med jämnåriga kan man känna sig fri,

likaså i umgänget med utomstående. Detta kan kännas befriande när man undrar över något i sina kontakter med romer. Man kan alltså fråga, gärna som sagt en äldre person.

Kraven på renhet är centralt. Det finns en omfattande uppsättning av regler var syfte är att hålla isär rent och orent eller smutsigt. För en utomstående kan dessa regler verka svårbegripliga, men också fascinerande. De motiveras vanligtvis med att romers månghundraåriga kringvandrande liv under svåra hygieniska förhållanden krävde noggrann renlighet. Motiveringen är inte religiös, men det har konstaterats att en del gamla indiska religiösa traditioner återfinns här, och även att vissa renhetsregler känns igen från Gamla testamentet. I samband med sjukdom iakttas särskild renlighet i hanteringen av den sjukes matbestick och kärl samt sängkläder.

Händerna ska alltid tvättas inför en måltid. Hanteringen av mat, matkärl, bestick, matbord och tvätt är romerna mycket noga med, men renhetskravet är vidare än så. Renhetsbegreppet är inte bara fysiskt, konkret; det är moraliskt och i hög grad symboliskt. Det strukturerar hela livet, även mänskliga relationer, både romer emellan och romers relationer till andra, till dem som inte är romer.

Mycket av det som sagts väcker igenkännande kommentarer hos omgivningen: så är det lite grann hos oss också, så var det förr, så borde det ju vara överallt. Det är oftast de närmast symboliska handlingarna och föreställningarna som omvärlden betraktar som onödiga och obegripliga, när man inte ser sammanhanget och det symboliska innehållet.

Det finns olikheter romer emellan, det är inte alldeles enkelt att säga vad som gäller generellt. Reglerna gäller naturligtvis bara romer, men respekten kräver en viss insikt av dem som umgåtts med romer.

Leena Björstedt

Bygger på en text tidigare publicerad i *Ja Devlesa! Gå med Gud! Om romerna och Svenska kyrkan*. Mitt i församlingen 2000:1.

FOTO: ALEX & MARTIN/KON

Välsignelsen

kaale

*O Rai te svuntsol amen ai te feril amen
O Rai mokel peski fatsa te strefial pe amende
ai si leske mila anda amende
O Rai ambolda peski fatsa karing amende
ai del amen e patia.
Ande o anav Le Dadesko, Le Siavesko,
ai Le svuntone Duxozsko.*

Unga romer

Hur är det då att vara ung och känna att ens identitet inte riktigt passar in i samhället runt om – samtidigt som det säkert förväntas att man ska vara traditionsbärare? Hur ser livet ut för dagens unga romer? Inom Svenska kyrkan finns inte något uttalat arbete med unga romer, men det förekommer och det finns personer att fråga. Dels de som intervjuas här, dels Romska ungdomsförbundet och Unga romer. Som alltid är det en god idé att prata direkt med dem man vill involvera i något.

Ett öga för unga romer

FOTO: ROLAND ASPLUND/KON

Ingrid Blomerus är romsk aktivist med särskilt öga för romska ungdomar.

– Det är så viktigt att se oss som individer, inte som grupp. Vi är inte lika, lika litet som majoritetssamhällets människor.

Ingrid Blomerus är uppvuxen i Botkyrka, söder om Stockholm och har arbetat med barn och ungdomar större delen av sitt liv, bland annat som ungdomsledare i en pingstförsamling.

Hon när en önskan om att Svenska kyrkan ska få fler romska ungdomsledare. Det bästa är om romska ledare kan arbeta tillsammans med ledare som är ickeromer.

– Det behövs romska ledare i kyrkan! slår Ingrid Blomerus fast. Annars är det svårt att få romer att känna tillit till majoritetssamhället. Om man ska lyckas krävs det att romer inkluderas i kyrkans verksamhet.

– Gör inte verksamheten till en romsk verksamhet – utan en verksamhet för alla barn och ungdomar. Det var så vi jobbade i Pingstkyrkan, vi skiljde inte på romer och ickeromer utan bjöd in alla till ungdomskvällarna. Det kom 30–40 romer och lika många ickeromer till samlingarna.

Hon tror att mamma-barngrupper och konfirmationsläger kan vara en bra väg för att inkludera romer i kyrkan. Eller kollon där romska barn får möta

och lära känna ickeromska barn.

Ingrid Blomerus är finsk rom, kaale – en av flera romska grupper i Sverige – men bär inte den traditionella kjolen. Som flicka tog farmor med sig henne till Pingstkyrkan och där har hon länge känt sig hemma.

Ingrid Blomerus drev tillsammans med sin syster Katja HVB-hemmet Katitizi i Vingåker sedan 2012. HVB står för hem för vård och boende och riktade sig till unga romska tjejer i åldrarna 14 till 18 år.

– För att kunna möta de här tjejerna och deras problem behövdes också romer i personalen. En ickerom kan aldrig fullt ut förstå hur det är att vara ung romsk tjej. Det är lättare att känna trygghet och öppna sig för en rom, säger Ingrid Blomerus.

Elva behandlingshem

Hon berättar om flickan som flyttade mellan elva olika behandlingshem med uteslutande ickeromsk personal innan hon kom till Katitzi, där hon slutligen kände sig trygg och kom att stanna i två år.

Hur ska majoritetssvenskar gå tillväga för att bättre se och förstå minoriteter?

– Det är så viktigt att se oss som individer, inte som grupp. Vi är inte lika, lika litet som majoritetssamhällets människor, poängterar Ingrid Blomerus.

Men som grupp är de fortfarande utsatta för rasism och diskriminering och därför döljer ofta många romer sitt ursprung.

Vänd på perspektivet

– Försök att sätta dig in i romers situation. De har alla emot sig. Om man vänder på perspektivet för att se tydligare, tänk dig att du är ensam svensk bland enbart romer ...

Hur känner du dig där? Hur skulle du vilja bli behandlad i en sån situation?

Låt inte rädslan ta över i mötet på gatan. En rom uppskattar mer att du frågar än står och glor, säger Ingrid Blomerus. Har du blivit vän med en rom, har du fått en vän för livet.

Lär unga romer vara stolta

– Jag tror det är viktigt med en romsk nationaldag för våra barns identitet. Det viktigaste vi kan göra för att stärka unga romers identitet är att lära dem vara stolta över sitt ursprung, säger Susanna Hedman, som talade i Uppsala domkyrka när romernas internationella dag firades 2014.

Utanför ICA i Enköping sitter en romsk tiggare. Ögonen vädjar om en slant i pappersmuggen han håller upp. Susanna Hedman och Tuula Åkerlund-Svarts, i traditionella finskromska dräkter, möter upp för en intervju. Båda har

finska föräldrar och är pingstvännar. Susanna har vuxit upp i Sverige, medan Tuula är inflyttad sedan några år.

I länsstyrelsen i Stockholms rapport *Romers rätt till arbete* konstateras att arbetsgivares och myndighetspersoners

negativa uppfattningar om romer som grupp riskerar att leda till diskriminering. Många väljer därför att dölja sin romska identitet när de söker arbete.

– Det viktigaste vi kan göra för att stärka unga romers identitet är att lära

dem vara stolta över sitt ursprung, sin bakgrund och även att samhället visar att de har ett värde, säger Susanna Hedman, som tidigare varit gruppledare för miljöpartiet i Enköping.

Tuula Åkerlund-Svarts arbetar som musiklärare i en skola i Eskilstuna. Hon upplever inte att hon har blivit diskriminerad.

– I jobbet är kläderna min trygghet. Visa att jag är jag. Arbetsgivaren får se att jag är en vanlig kvinna och barnen ser att Tuula är Tuula. Jag jobbar inom skolan och för mig är det ett sätt att bryta mark. Men det kan vara tungt ibland att alltid behöva bevisa vem man är.

”Kollektiv skuld”

Ju längre vårt samtal pågår kommer historier fram om den förnedring och diskriminering som romer kan utsättas för. Ett exempel är när Susanna jobbade som busschaufför och medarbetarna inte tyckte att hon skulle vara tillförlitlig att ta hand om reskassan på 1 500 kronor därför att hon var rom.

– Som rom blir jag inte accepterad direkt i grupper, ofta blir vi ålagda en kollektiv skuld för att vi är romer. Först kan jag få höra att jag är zigenare, sedan rom, sen kanske jag tilltalas med namn. Det är jättetufft, berättar Susanna Hedman och minnen blir närgångna, smärta.

Hur viktigt är det att ha en egen nationaldag?

– Jag tror det är viktigt för våra barns identitet. Vi kan vara stolta över att vi är svenskar, att vi är finnar och även romer. Det är också viktigt utåt att visa på en romsk minoritet. Sedan är det bra om vi kan lyfta olikheterna bland romerna. Även om vi båda är kaaleromer så har Tuula och jag en del olika traditioner.

Hennes viktigaste fråga som politiker är skolan: Alla barns rätt till likvärdig utbildning. Hon vill uppmuntra ungdomar att utbilda sig, oavsett deras härkomst.

I Finland engagerade sig Tuula Åkerlund-Svarts i flera år för fattiga romer genom pingstmissionen. Det blev resor till Lettland och Rumänien,

till människor som lever i närmast omänskliga förhållanden i ruckel av plast, ibland utan vare sig tak eller väggar – året om.

– Vi har velat uppmuntra dem och underlätta deras vardag, exempelvis informera om deras rättigheter i samhället. Det kan ha handlat om att ordna pass eller informera om rätten till pension. Vi har också varit vägvisare till deras lokala församlingar.

Kyrkor stöttar gatutiggare

I Enköping samarbetar Enakyrkan, där pingstförsamlingen ingår, och Svenska

kyrkan för att stötta romska gatutiggare i staden. Varje lördag bjuds romerna in till gudstjänst och en bit mat.

Susanna har känt sig mer välkommen i frikyrkor än i Svenska kyrkan.

– Jag känner inte många romska barn som har konfirmerats i Svenska kyrkan, till skillnad mot i Finland, där romer konfirmeras och det hålls begravningar. Kontakterna är nog tätare med kyrkan i Finland, medan de nu har påbörjats med Svenska kyrkan, konstaterar Susanna Hedman som är glad över att Svenska kyrkan vill uppmärksamma romernas internationella dag.

Susanna Hedman

FOTO: ANDERS RYMAN

Romer i Europa

I dagens Sverige är det sällan vi möter romer som lever i misär, eftersom deras livsvillkor har förbättrats avsevärt sedan den tid då de blev fösta från plats till plats, inte fick tillgång till utbildning och fick leva i ett ständigt utanförskap. Men starkt oroande tendenser till främlingsfientlighet och rasism ger skäl att tänka över både hur romerna i Sverige har blivit behandlade, och hur situationen för romer i övriga delar av Europa kan se ut. Inget går att ta för givet. Människovärdet måste alltid försvaras. Vilket ansvar har vi som medlemmar i Svenska kyrkan för att hindra att romerna i Sverige blir lika utsatta som romerna i exempelvis Rumänien – eller som de var i vårt eget land, tills för inte alls länge sedan?

En romsk grupp håller minnesstund i Auschwitz.

Gregor Kwiek

Förintelsen av romer erkänns

Europaparlamentet röstade nyligen igenom en resolution som erkänner antiziganismen och romernas förintelse.

– Europaparlamentets beslut är ett viktigt första steg mot bättre integration, säger etnologen Gregor Kwiek, som själv är rom med ryska och polska rötter.

EU vill också inrätta en särskild europeisk minnesdag, den 2 augusti, för romernas förintelse under andra världskriget, då uppskattningsvis en halv miljon romer avrättades i nazisternas koncentrationsläger och runt om i Europa. Bakom EU-beslutet ligger Feministiskt initiativs resolution genom parlamentarikern Soraya Post.

Erkännandet av förintelsen är viktigt i och med att folk oftast inte känner till denna mörka historia, menar Gregor Kwiek, som arbetat på länsstyrelsen i Stockholm med att ge romer likvärdiga möjligheter som ickeromer, dvs regeringens plan för romsk inkludering 2012–2032.

– När EU också erkänner att det finns ett begrepp – antiziganism, en rasism specifikt riktat mot romer – så är det ett viktigt första steg. Diskrimineringen mot romer finns överallt på grund av att det finns en antiziganism i samhället, säger Gregor Kwiek.

Daglig diskriminering

Han talar om en daglig diskriminering som förekommer i Sverige. Gregor Kwiek blir ofta diskriminerad på restauranger, hotell och resor när folk förstår att han är rom. Många romer har därför strategier för att gömma sin identitet när man till exempel söker jobb eller bostad.

– Om man söker ett jobb så går du inte först ut och berättar att du är rom. Först jobbar du en tid, sen kanske du kan säga att du är rom. Risker är annars för stora att du inte får jobbet.

Tiina Kiveliö från Svenska kyrkans kyrkokansli är mycket glad över EU-parlamentets beslut.

– Äntligen! Det här har diskuterats väldigt länge. Erkännandet av antiziganismen sätter fingret på att romer systematiskt och strukturellt diskrimineras. Ja, man kan tala om ett etniskt hat som är riktat mot romer i Europa, även i Sverige.

Att se dagens tiggande romer på gatorna påminner oss om vår egen historia: den diskriminering och det utanförskap som svenska romer fått utstå i

det svenska samhället och fortfarande drabbas av.

Gregor Kwiek berättar om ett foto på en grupp romer från 1960-talets Skarpnäck, söder om Stockholm. De bor i tält, bakom tälten syns några byggnader.

– Men romerna kunde inte gå dit och blanda sig med ickeromer. Romer i Sverige har ända in på 1960-talet förnekats grundläggande rättigheter som rätten till bostad, skola och rösträtt. De stod utanför samhället.

Troende romer

De flesta romer är troende, många är aktiva pingstvännar. Men romer i Sverige är idag anonyma för Svenska kyrkan.

– Kyrkan har inte upptäckt vilket fantastiskt religiöst liv som finns i romska familjer, och hur det skulle kunna berika vårt församlingsliv. Kyrkan är väldigt engagerad i EU-migranterna på gatorna och ser ej att de har ett aktivt romskt församlingsliv, ofta i frikyrkoförsamlingar, bredvid sig. Många av de svenska romerna har också ett engagemang i gatutiggarna och skulle kunna vara ett stöd i församlingarnas arbete.

Helenas kärlek bryter ned människors ilska

För åtta år sedan dök de första rumänska tiggarna upp i Tierp.

– De levde som hundar, säger Helena Schwartz-Lindgren, diakon i finska pingstförsamlingen i Tierp, vars engagemang förändrat livet för sju romska familjer.

Helena Schwartz-Lindgren har en speciell kärlek till utsatta människor. I många år har hon stöttat uteliggare, knarkare och alkoholister. Ett år kom det rumänska romer till Tierp. Det var flera familjer med många små barn. De bodde i kalla bilar eller tillfälligt i rivningshus. Ute rädde vinter och kyla.

– Jag ville först bli bekant med dem och började därför prata med dem. Vi kunde förstå varandra, även om de talade en annan romsk dialekt. De hade ingenstans att ta vägen. De var så tack-samma för att någon brydde sig om dem, säger Helena Schwartz-Lindgren.

Romerna berättade att de hade levt av en soptipp i Rumänien. Helena Schwartz-Lindgren bjöd in dem till ett möte i Söderfors pingstförsamling. Efter mötet fick de stanna i pingstförsamlingens lokaler, bäddar ordnades fram. Det var sju familjer. Helena och hennes man delade med sig av sitt, gav dem mat. Andra församlingsmedlemmar bidrog med mat och kläder.

Familjerna kom att bo nio månader i lokalerna – bokstavligen mitt i församlingen.

– Vi hade inte hjärta att köra ut dem när vi såg hur de levde. Vi försökte få dem att stå på egna ben, ordna med jobb och bostad. De hade sina papper i ordning, internationella id-handlingar, pass. Men det var inte lätt att hitta jobb, flertalet hade aldrig gått i skola.

För de vuxna blev det SFI (svenska för invandrare) och smånigom olika

arbeten. En av männen fick arbete i en grannförsamling, en annan på ett lantbruk. Olika jobb och praktikplatser har gjort det möjligt för familjerna att stanna i Sverige. EU-medborgare måste ha arbete eller egen försörjning för att få stanna mer än tre månader. Barnen började på dagis och skola. Idag talar flertalet av romerna svenska.

I stort sett har varje dag rymt utmaningar för Helena Schwartz-Lindgrens och församlingens arbete med att stödja romerna.

– Vid ett tillfälle ville församlingen hyra en lägenhet, men det blev tvärstopp när hyresvärden förstod att hyresgästerna var romer. När de väl fått arbete så fick de också bostad genom kommunen.

Aldrig bemötts som människor

– De här romerna har aldrig blivit bemötta som människor ... De är som förvandlade och har blivit hela människor. Jag tänker inte minst på två unga killar som studerar hårt och jobbar. De vill bli undersköterskor. Det är otroligt! Men jag har vetat att Gud ska vara med oss i detta, suckar Helena Schwartz-Lindgren.

Hon tackar Gud och Jesus ideligen och spontant. Romerna har blivit kära vänner och tillfört nytt liv i den lilla och ålderstigna pingstförsamlingen. Varje söndag kommer en pastor från Rumänien och håller gudstjänst på deras eget språk.

Helena Schwartz-Lindgren tillhör själv gruppen finska romer och flyttade till Stockholm för 40 år sedan från Finland. Föräldrarna hade det svårt. De reste ständigt och fick ingen fast bostad och saknade rätt att gå i skolor. Det dröjde till 1970-talet innan situationen förändrades.

Guldsked i munnen

Helena Schwartz-Lindgren gick i svensk skola i Finland och har alltid jobbat och känt en stark tillhörighet till samhället. Hon har tre vuxna barn och gläder sig åt att sonen har fått arbete på en bensinstation i Tierp. Hon har fötts med guldsked i munnen, tycker hon.

– Jag har aldrig behövt lida för att jag är rom. Visst märker jag att folk tittar på mig ibland när jag bär min romska dräkt, men jag bryr mig inte. Jag bara välsignar dem och går fram. Om man bara älskar och tackar bryter man ned den ilska människor har.

De romska kläderna; svart sammetskjol, blus med puffärmar, spets och brodyr är mycket viktiga för hennes identitet. Det gör henne litet ledsen att se att allt fler unga finska romer slutar bära dräkten.

– Att vara rom är hela mitt liv! Jag vill inte vara något annat. Men Gud ser inte på oss som romer eller någon annan grupp, utan som människor. Vi är alla likvärdiga inför honom, säger Helena Schwartz-Lindgren.

Helena Schwartz-Lindgren

Samarbete är nödvändigt

Det kan vara lättare att sympatisera med människor på håll eftersom det sällan kräver några personliga offer eller ställningstaganden. Men att se på människor från en romsk tradition som möter en på gatan utan att de känns främmande och obekväma, det är något helt annat. Ett viktigt steg är att överhuvudtaget kännas vid att främlingskapet utgör ett hinder. Det man inte vet, går inte att göra något åt.

Det är så nyligen som förintelsen av romer har erkänts officiellt. Relationen mellan romer och de nationalstater som utsatt dem för intolerans och förföljelse i århundraden är så sårbar. Ofta kan maktlösheten kännas stor, särskilt när vi går till doms med våra egna fördomar inför de romer vi möter här hemma. Inte är vi särskilt bra på att bemöta dem som likar. Vi behöver sam-

arbeta för att stärka våra egna kunskaper, och lära oss av andra. Det vi inte klarar på egen hand i Svenska kyrkan, kan vi få till med hjälp av andra kyrkor eller organisationer som arbetar mot samma mål.

Antiziganism, fördomar och hat mot romer var temat för ett europeiskt nätverksseminarium som hölls i Uppsala i oktober 2016. Ett 30-tal deltagare från tio olika länder samlades för att dela erfarenheter och diskutera situationen för romer i Europa.

Diskussionerna resulterade i riktlinjer för att motverka antiziganism inom det diakonala arbetet hos medlemskyrkorna i Eurodiaconia.

FOTO: EWA ALMQVIST/KON

Eurodiaconia

För att ha möjlighet att påverka måste Svenska kyrkan samarbeta med andra som strävar mot samma mål. Ett sätt är att vara med i eller skapa nätverk där man kan mötas och lära av varandra, och ge hjälp och inspiration. Eurodiaconia är ett sådant nätverk.

Eurodiaconia is a European network of churches and Christian NGOs providing social and health care services and advocating social justice.

Together our membership represents the needs and unique experiences of 47 national and regional organisations in 32 countries.

Diakonia is Greek for service and in the biblical sense, this means service for and with people in need.

A brief history

Diaconal work, Christian faith-motivated work for social justice and provision of social care, has a very long history and has traditionally emanated from the Church. However, recent years have seen the emergence of independent or church-related NGOs working in the same tradition.

In 1995, several such diaconal organisations in Europe agreed to form a network that would concern itself with the issues and policies of the European Union and its impact on the work of diaconal organisations.

Eurodiaconia was duly formed and registered as an NGO in Strasbourg, France, in 1997. In 2008, the legal entity was transferred and registered in Belgium as an Association Internationale Sans But Lucratif

(e.g not-for-profit international association).

Roma inclusion is a hot topic here in Brussels, especially in view of the recent EU Framework on national Roma integration strategies just adopted. We also know how important it is for Eurodiaconia members to share with others about their work with local Roma communities. For this reason Eurodiaconia established a Roma Network in 2009, and the Network has been growing and developing. The Network meets annually but we also send out a monthly Roma Network e-news covering Roma specific EU policy news, events, calls for proposals and resources and publications.

Ett uppprop för rättvisa och värdighet för romer

I slutet av november 2013 ordnade Europasektionen för Lutherska Världsförbundet (LWF) och Kyrkornas kommission för migranter i Europa (CCME) ett möte i Frankfurt som fokuserade på migration och jämlikt medborgarskap för romer i Europa.

Mötet utmynnade i tolv rekommendationer till kyrkorna i Europa. Det handlar om att öka kunskapen om romsk kultur och historia och skapa mötesplatser mellan romer och icke-romer. Arbetet ska baseras på en teologi som främjar inkludering och rättvisa, och där romer inte ska göras till offer. De ska verka för utbildning och hållbar försörjning för romer, och protestera mot antiziganism. Kyrkorna uppmanas att i allt arbete med romer involvera dem i både analys och handling.

”Alltså är ni inte längre gäster och främlingar utan medborgare tillsammans med de heliga och tillhör Guds familj.” (Efesierbrevet 2:19). Det var temat för ett möte i Frankfurt, Tyskland, i november 2013, organiserat av Europasektionen för Lutherska Världsförbundet (LWF) och Kyrkornas kommission för migranter i Europa (CCME). Mötet, som fokuserade på migration och jämlikt medborgarskap för romer i Europa, mynnade ut i ett europeiskt uppprop med tolv rekommendationer för kyrkor, kyrkligt relaterade organisationer och kristna i Europa.

1 Öka kunskapen om romsk kultur och historia i kyrkorna och i samhället, t.ex. genom utställningar, broschyrer och utbildningsmaterial. Ta vara på möjligheten att uppmärksamma och synliggöra romsk historia och kultur vid förintelsens minnesdag den 27 januari och romernas internationella dag den 8 april.

2 Skapa mötesplatser mellan romer och icke-romer där personliga möten möjliggörs, livshistorier, musik och konst delas och gudstjänster firas tillsammans. Stöd församlingar att vara öppna och välkomnande gemenskaper och skapa förutsättningar för nära samarbete med och större representation av romer på europeiska kyrkmöten.

3 Basera arbetet på en teologi som främjar inkludering och rättvisa, använd bibliska berättelser och liknelser som öppnar för reflektion, utmanar oss att lämna våra bekvämlighetszoner och stärker oss i vår tro på en enda mänsklighet. Skapa utrymmen där även rädslor och svårigheter i kulturella möten kan uttryckas och bearbetas.

4 Stärk kompetensen i kyrkorna. Erbjud utbildningar i romsk kultur för kyrkliga medarbetare så att de har kunskap och förutsättningar att nå romska grupper. Erbjud utbildning i andlig vägledning och diakonalt arbete till kyrkliga medarbetare från romska grupper för att stärka deras roll i kyrkorna. Samla in och dela goda exempel med andra.

5 Minska spänningar mellan romer och majoritetssamhället, t.ex. genom att utbilda interkulturella brobyggare. Arbeta tillsammans med romska ledare för att bygga ömsesidig tillit och förståelse. Stöd samarbeten över olika typer av gränser och involvera särskilt barn och unga.

6 Återerövra romsk kultur. Uppvärdera och ta till vara romska gruppers kulturella uttryck och lär om mångfalden och likheterna inom den romska kulturen. Undvik samtidigt att frysa bilden av vad romsk kultur är eller ska vara. Bejaka att alla levande kulturer är inbegripna i förändringsprocesser. ►

Forumtorget i Uppsala. April 2015.

► **7 Gör inte romer till offer.**

Bekräfta romer som förändringsaktörer och stärk deras röst i samhället. Arbeta alltid tillsammans med romer i romska frågor. Bidra till mötesplatser där olika minoritetsgrupper och deras olika organisationer kan stärka och stå upp för varandra.

8 Uppmuntra och stöd romer att fullfölja grundskolan och satsa på högre utbildning.

Arbeta för att avskaffa alla hinder för romska barn – både flickor och pojkar – att gå i skolan. Stöd vuxna romer – både kvinnor och män – att utbilda sig, också till viginingsjänster i kyrkan.

9 Stöd utveckling för hållbar försörjning och minskad fattigdom bland romer, t.ex. genom utbildning,

inkomstgenererande projekt, företags-ekonomisk rådgivning och stöd för att utveckla små och medelstora företag, liksom möjligheter till anställning, också i kyrkorna. Arbeta med långsiktiga, inkluderande och strategiska åtgärder.

10 Var medveten om att "en fördom kommer sällan ensam".

Bygg strategier som tar hänsyn till att t.ex. antiziganism, antisemitism och rasism är sammanlänkade fenomen. Bejaka samtidigt behovet av att specifikt fokusera på antiziganism eftersom det är minst uppmärksammat.

11 Protestera mot antiziganism i samhället och i media. Följ det

åttonde budet att inte bära falskt vittnesmål mot din nästa, reagera när falska eller generaliserade anklagelser görs mot romer. Utmana hatets retorik och gör människor medvetna om att historien lär oss att intolerant retorik kan leda till folkmord.

12 Utöka samarbetet kring romsk migration, på europeisk

ekumenisk nivå liksom mellan kyrkor, diakonala organisationer och samhället i övrigt. Främja både teologi och diakoni i relation till romsk migration och de utmaningar den för med sig, utifrån både sändar- och mottagarländernas perspektiv, och arbeta också med romer som tillhör andra tros-samfund.

Och i allt detta: Arbeta med och involvera romer i både analys och handling!

The Churches' Commission for Migrants in Europe

www.ccme.be/

The Lutheran World Federation

www.lutheranworld.org

I Fundatia Umanitaria Paceas skola lär sig barnen läsa och skriva och de får två mål mat om dagen.

Församlingar engagerar sig för romer

Jakob Sundmark är handläggare för Svenska kyrkans internationella arbete i Rumänien. Han har besökt de utsatta människorna som bor i Roman, vår partner Fundatia Umanitaria Pacea (FUP) och försöker vara en länk mellan dem och människor här i Sverige. Här berättar han om sina tankar kring situationen för romer och om det fantastiska stöd som finns i många församlingar.

Det är många församlingar i Sverige som engagerar sig i Svenska kyrkans internationella arbete för utsatta romer i Rumänien, ett mycket viktigt arbete som de flesta av oss kan relatera till idag. När jag tidigare i somras besökte ett landsbygdspastorat som hade samlat in 70 000 kr i år, vilket är helt fantastiskt, blev jag både imponerad och stolt! Jag, som arbetar som handläggare för projektet i Rumänien (P220), reser i min tjänst runt i Sverige för att besöka både organisationer och församlingar och berätta om vad de insamlade medlen används till på plats och vilka behov som finns. Under de besöken imponeras jag ständigt över både det arbete som församlingar gör lokalt för människor som kommer hit och över de insamlingsaktiviteter de gör för det internationella arbetet i Rumänien. Jag blir imponerad eftersom det församlingarna gör kräver mycket stort engagemang, empati och ett behov av att lära sig nya saker om andra människor och inte minst om sig själva. Det är precis vad vi behöver mer av idag!

På plats mitt i utsattheten

När jag besöker staden Roman och platsen där de flesta utsatta romer bor är det hopplösheten, drogerna och den dåliga miljön för barnen som drabbar mig mest. Det är svårt att se barn som är drogpåverkade och veta att många föräldrar är alkoholister. Men det stora och breda arbete som fransiskanbröderna hos vår partner, Fundatia Umanitaria Pacea (FUP), genomför med allt från skola, hälsovård och arbetsträning, ger hopp och lyfter människor till att orka ta tag i sin situation. De romer som engagerar sig i projektet försöker göra mer för sig själva och sin familj. Via vårt stöd har de en chans att ta sig vidare i livet.

Utmaningar

Det finns en rasism i Rumänien som gör påverkansarbetet gentemot lokala myndigheter svårt. Svårigheten är dubbel och beror både på myndigheternas och samhällets syn på romer som mindre värda medborgare och på synen att alla medborgare är helt ansvariga för sina

egna liv oavsett förutsättningar. Vi behöver få myndigheterna att ta människor på allvar och tillsammans med alla medborgare ta ett gemensamt ansvar för att kunna påverka sin situation.

Vi behöver hjälpas åt

Enligt Eurostat är Rumänien ett av EU:s fattigaste länder. Nordöstra Rumänien, där Roman är beläget, är det fattigaste området i landet.

För att kunna åstadkomma en positiv förändring för utsatta människor där behöver vi hjälpas åt och vi behöver vara många. Behoven är stora och vår partner i Rumänien gör ett väldigt bra arbete. Stötta gärna arbetet i Rumänien genom bön och insamling.

Jakob Sundmark
Handläggare Rumänien
Svenska kyrkans internationella arbete

Länkar

Läs mer om romer i Europa på Eurodiaconias hemsida www.eurodiaconia.org

- Policy paper: Social Rights for Roma
- Briefing for members: Social Rights for Roma
- Briefing on funding for Roma inclusion projects

Läs mer om projektet för utsatta romer i Rumänien (P220) på Svenska kyrkans hemsida <https://www1.svenskakyrkan.se/p220>

Avslutning

Tiina Kiveliö har varit projektanställd av Svenska kyrkan på nationell nivå för att öka medvetenheten kring romafrågor. Projektet avslutades i december 2016. Det betyder inte att arbetet ska avstanna. Läs Tiinas överlämning och medskick till Svenska kyrkan.

Känslor och visioner fastnar i strukturerna

I samtal med romer och resande lyfter många själva fram det faktum att frågorna om tron och teologin alltid är centrala i romsk vardag. Viljan att diskutera andlighet och trosfrågor är stor. Man vill gärna diskutera bibeltolkningar även med dem som inte ingår i samma kyrka eller samfund.

Det finns romska föräldrar som efterlyser möjlighet för ungdomar att delta i Svenska kyrkans konfirmationsundervisning, som på många sätt är en arena för ungdomar att diskutera samhälls- och livsfrågor. De familjer som är medlemmar i frireligiösa församlingar ser inte att de har den typen av fria samtalssfora i sina hemförsamlingar. Föräldrarna oroar sig också för ungdomarnas vilsenhet, missbruksproblem och att ungdomarna inte känner sig hemma i samhället. Där kan Svenska kyrkan samarbeta med och komplettera andra församlingar.

I samhället är det svårt att finna samtalspartners, särskilt eftersom man upplever att systemen krok i varandra, och att man inte känner till ingångarna, utan att man till syvende och sist hamnar med sina frågor hos socialtjänsten, där man inte alltid känner sig trygg. Diakoner i Svenska kyrkan menar att Svenska kyrkan i dessa fall skulle vara en naturlig arena för sådana samtal. Om romernas förtroelighet med kyrkan kan öka, t.ex. genom att man ber tillsammans, så skulle de egna svårigheterna kunna få en andlig inram-

ning. En mer aktiv och lyhörd kyrka skulle kunna ge praktisk möjlighet att leva ut de andliga behoven och sätta in familjeproblemen i ett större, mer hoppfullt sammanhang.

Diakoner som möter romska familjer, främst kvinnor med barn, kan se att familjerna kan närma sig kyrkans sociala arbete, men inte vågar gå in i kyrkan och delta i gudstjänst. Tröskeln till kyrkan känns alldeles för hög. Det är oklart hur kontakterna och frågorna med församlingarnas diakoner förs vidare inom församlingen och i stiftet, och hur diakoner får ventiler sina (ofta ganska tunga) romska ärenden. Inte sällan handlar romafrågorna om system av socialt utanförskap, diskriminering och ömsesidig misstro. Det är alltså inte frågan om något ”etniskt fel” – även om det ibland tolkas så.

Att medarbetare med roma- eller resandebakgrund saknas i Svenska kyrkan blev väldigt tydligt under arbetet med rapporten *Inkludering och försoning – om romer och resande i Svenska kyrkan*. Med tanke på den djupa religiositet och fromheten som finns i romska familjer är det snudd på

skrämmande att kyrkan saknar tillräcklig kunskap och personal.

Kontakterna mellan den nationella nivåns arbete med romer och stiftet är problematiska, eftersom stiftet har svårt att se att det är relevant att arbeta med frågorna. I flera stift menar man att det inte finns romska familjer i området – trots att vi kan visa det motsatta och berätta om aktivt troende romska familjers intresse för Svenska kyrkan.

Oftast tror man dessutom att frågor om romer handlar om EU-migranter och de praktiska och akuta problem som finns kring dessa grupper. Man tänker inte på att romer sedan generationer finns i de egna församlingarna. På så sätt fastnar all diskussion om den nationella minoriteten i att det behövs akuta uttryckningar för att lösa en specifik situation, och att det skulle vara allt romaarbetet handlar om. Saken blir inte bättre av att EU-migranterna väcker starka känslor och reaktioner i det omgivande samhället, vilket ökar förvirringen och osäkerheten, och tar bort fokus från den nationella minoriteten – som har sina rättigheter oavsett migration och ”tiggeri”. ►

Tiina Kiveliö

► Svenska kyrkans egna dokument med visioner, åtaganden och regleringar når sällan fram till att inbegripa romafrågorna. De enskilda medarbetarnas kunskaper och beredskap är svaga och en sorts mental blockering gör att status quo behålls – trots en nationell ambition att åstadkomma förändring och inkludering.

I dagsläget utmanar våra nationella initiativ i romafrågorna den lokala arbetsvardagen, särskilt om man redan känner sig överbelastad. Det finns inte ork, tid eller plats att bli utmanad även i dessa frågor. Trots vitböcker och bön om förlåtelse så uteblir de dagliga mötena på grund av strukturellt osynliggörande. Strukturerna bevarar alltså exakt den traditionella exkludering som man säger sig vilja motverka. Medvetenhet och kunskap om romarbetet ligger av olika anledningar på en låg nivå hos funktionärer på alla nivåer. Alla nationella initiativ studsar hela tiden mot den väggen. Lagstiftning

och konventioner efterföljs dåligt, vilket också hotar trovärdigheten och försvårar processen med att bygga upp förtroende mellan romerna och Svenska kyrkan; ett förtroende som behövs i församlingarna. Saken blir inte lättare av floran av fördomar som människor bär på inför det obekanta. Allt detta utgör hinder för att komma igång med arbetet.

Konstruktiva initiativ

Det finns dock några församlingar som arbetar med romafrågorna och som i mycket högre utsträckning än vad som nu sker kan användas som inspiration för övriga verksamheter och aktörer. Idag arbetar de inte sällan i motvind. Spridare av goda exempel kan alla vara; individen, församlingen, stiftet.

... och hopp för framtiden

Att delar av kyrkohandboken översätts till romani chib är givetvis något mycket viktigt, och efterlängtat.

I de finskspråkiga församlingarna är

kontakterna mellan romer, diakoner och församlingspedagoger naturliga, som kring barn- och musikverksamheter. Kyrkokansliet har i det årliga häftet *Kauneimmat joululaulut/De vackraste julsångerna* lagt till text samt julevangeliet och bön på kaaleroma. Sångerna förenar och texterna kan läsas bredvid varandra.

Finska kaaleromer är en självklar del av det finska samhället och det finns en ömsesidighet i kontakterna och kunskaperna om varandra. I det finska församlingsarbetet i Sverige hittar många familjer gemenskap kring barn- och familje frågor. Det gemensamma språket (och kanske det delade utanförskapet i Sverige) stärker också samhörigheten.

Högsbo församlings Budkavle-projekt tillsammans med Kulturgruppen för resandefolket i Göteborg är ett annat exempel där familjerna inkluderas i församllingslivet. Gudstjänsterna på resanderomani, med inslag av gamla traditioner och musik, samt utställ-

ningar tillsammans med resandefolket på orten ökar acceptans och ömsesidig identifikation. Hittills har Högsbo församling haft fem resandegudstjänster. 2016 fördes budkavlen vidare till Karlstad stift (med två biskopar i gudstjänsten – en viktig symbol för att Svenska kyrkan menar allvar), därefter är det Linköpings tur och förhoppningen är att den ska fortsätta att gå vidare över hela landet.

Allt arbete med romer ska förstås ske tillsammans med romer, och lyftas in i konkret församlingsverksamhet. Det krävs konsekvent metodarbete för att ta vara på romernas kunskaper och vilja att ingå i en församlingsgemenskap. Till det behövs inte minst ett arbete för att motarbeta Svenska kyrkans rädsla att bli indragen i något som man värjer sig mot som ”svårt, obekant, omöjligt”. Med strukturell förankring skulle det vara svårare att motivera att man drar sig ur arbetet. Strukturerat arbete och en uttalad vilja

från nationell- och stiftsnivå ger frågan legitimitet och bidrar till att avdramatisera och avexotisera romer.

Stiften behöver tillsammans diskutera hur man aktivt kan och vill arbeta med romafrågorna. Om det i sådana överläggningar visar sig att det kanske inte är stiften som kan bära frågorna, utan enskilda församlingar, så borde stiften erbjuda handledning och hjälp till att lyfta frågorna till en strukturell nivå. Det skulle ge en enklare väg in i Svenska kyrkan för enskilda romer och deras familjer ute i församlingarna. Om människorna i den lokala kyrkan har en grund att stå på, både kunskapsmässigt och genom att det finns en uttalad vilja för att bedriva verksamhet, skulle det underlätta för dem i den praktiska vardagen att ha en inkluderande attityd gentemot romer och resande.

Mer andlig praktik skulle underlätta kontakterna mellan Svenska kyrkan och romer-resande. Detta belyses fint av följande episod:

En av diakonerna fick ett medskick till ett diakonimöte från en äldre finsk-romsk kvinna: *Be, be och fortsatt be! Bönen skapar kärlek i våra hjärtan och när människohjärtat är varmt och öppet så försvinner alla olikheter.*

Hela Svenska kyrkan behöver dra lärdom av dem som hittills varit drivande med att öppna kyrkan för nationella minoriteter; varav romerna är en. Och det krävs ett medvetet, tålmodigt och långsiktigt arbete för att skapa förändring.

Tiina Kiveliö

Lästips

Staten

Från erkännande till egenmakt, Regeringens strategi för de nationella minoriteterna, Regeringens proposition 2008/09:158

Romers rätt – en strategi för romer i Sverige, Betänkande av Delegationen för romska frågor, SOU 2010:55

En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032, Regeringens skrivelse 2011/12:56

Den mörka och okända historien, Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet, Regeringskansliet, Arbetsmarknadsdepartementet Ds 2014:8

Kraftsamling mot antiziganism, Kommissionen mot antiziganism SOU 2016:44

Framtid sökes, Slutredovisning från den nationella samordnaren för utsatta EU-medborgare, Betänkande av Nationell samordnare för utsatta EU-medborgare Stockholm 2016, SOU 2016:6, www.regeringen.se

Om antiziganism

Antiziganismen i Sverige, Om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet och idag, Kortversion av Vitboken med lärarhandledning, 2015

Har Sveriges romer fått upprättelse, Fonden för mänskliga rättigheter, ISBN 978-91-982482-0-3, 2015

Svensk antiziganism – Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar, Jan Selling, Sekel Bokförlaget, 2013

Antiziganism i statlig tjänst: Socialstyrelsens behandling av romer och resande under 1900-talet, Artikelnummer: 2014-6-2, ISBN 978-91-7555-178-4, 2014

Allmänt om romer och resande

Romano Zor! Romsk kraft! En inspirationsbok om vägar till utbildning och arbete, Länsstyrelsen i Stockholm, ISBN 978-91-7281-443-1, 2011

Vi är romer, Cecilia Köljing, Maja Kristin Nylander, Sofia Hultqvist, LUX, ISBN 978-91-980448-6-7, 2014

Vi läser om romer – av och om romer i Sverige, Erland Kaldars, Kerstin Gidfors, Gunilla Lundgren, Romska Ungdomsförbundet, www.rufs.org

Lungo Drom, Den långa resan, Regionmuseet Kristianstad i samarbete med Romska Kulturcentret i Malmö, 2014

För vad sorg och smärta, Thom Lundberg, Albert Bonniers förlag ISBN 978-91-0-014628-3

Utgivna av Svenska kyrkan

Ja Devlesa! Gå med Gud – om romerna och Svenska kyrkan, Mitt i församlingen 2000:1

Svenska kyrkans förhållande till romer och resande ca 1900–1950, Ida Ohlsson Al Fakir, Svenska kyrkans forskningsenhet, Kyrkokansliet 2013

Inkludering och försoning, En rapport om romer och resande i Svenska kyrkan 2013, Enheten för flerspråkighet, Kyrkokansliet, intranätet

EU-frågor

Hemlöshet bland utrikesfödda personer utan permanent uppehållstillstånd i Sverige, www.socialstyrelsen.se

Utsatta EU-medborgare i Sverige – lägesrapport ur ett människohandelsperspektiv, www.lansstyrelsen.se/stockholm/

Utsatta unionsmedborgare i Sverige: Statens skyldigheter enligt internationella människorättsnormer, EU-rätt och svensk rätt, www.civilrightsdefenders.org

Kyrkliga hemsidor

FAQ Fattiga EU-migranter: Vilka är de som tigger på gatorna? Kyrkokansliet, intranätet internwww.svenskakyrkan.se/migration/fattiga-eu-migranter

Svenska kyrkans arbete för och med EU-migranter, www.svenskakyrkan.se/eu-migranter

Podrom.se – om EU-migranter, www.raddningsmissionen.se

Suomen Ev.lut kirkon romanityö, sakasti.evl.fi

Tidningar

É Romani Glinda – den romska spegeln, www.romaniglinda.se

Dik Manusch – se människan (gatutidning)

Romano Boodos – suomalainen erikoislehti, www.romanomissio.fi

Andra media

SR: Sveriges radio – Radio romano, sverigesradio.se

UR: Utbildningsradion - urplay.se, sök på Romer

SVT PLAY – UNDER 2016:

Världen är din, serie på sex avsnitt, www.svtplay.se

Jenny möter, serie på sex avsnitt, www.svtplay.se

Bloggar & hemsidor

eleonorfrankemo.blogg.se

Kulturgruppen för resandefolket, www.kfrg.net

Romska ungdomsförbundet, www.rufs.org

Unga romer, www.ungaromer.se

Och för dig som orkar skriva in en lång länkadress ... Youtube

Kort film från minnesgudstjänsten i Uppsala domkyrka 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=zG2waB6Xdoo>

”I kyrkan använder vi ofta bilden Kristi kropp. Vi hör alla ihop. Om det plötsligt fattas en arm, hår ... om vissa inte får vara med, är det inte en hel kropp. Svenska kyrkan idag tror jag har en önskan att vara Kristi kropp, där alla får vara med som de är.”

Orden är prästen Katinka Randins. Hon, och många andra som arbetar inom Svenska kyrkan för att inkludera romer och resande, sätter sitt hopp till att det är där allt ska landa; i att alla får vara med som de är eftersom vi alla är ett i Kristus. Här har vi samlat redogörelser för vad som har gjorts för att främja Svenska kyrkans arbete med romafrågor. Till stor del handlar det än så länge om att bygga kontakter i nätverk. Romer och resande berättar vad de skulle vilja ha från Svenska kyrkan, och vad de kan berika kyrkan med.

